

KERAMIKA CUDZIEHO PÔVODU NA SÍDLISKÁCH KALENDERBERSKEJ KULTÚRY

ETELA STUDENÍKOVÁ

Keywords: Hallstatt Period, Kalenderberg culture, foreign pottery, Eastern part of South-Eastern Europe

Abstract: *Pottery of foreign origin in settlements of the Kalenderberg culture. Large numbers of ceramic products giving a foreign impression were found in the settlements of the Kalenderberg culture in Bratislava-Vajnory and in Triblavina near Bernolákovo. Among them are also pots with perforations under their rim, which originate from the territory to the east from the Carpathian arc. It was already at the onset of the Hallstatt Period that they spread from there over South-Eastern Slovakia, where some specimens were found as well, into the Kalenderberg culture, probably on the same communication routes as the people of the Füzesabony-Mezöcsát group. A second group of non-local large-volume vessels is much more abundant, being widely used throughout the North-Eastern Alpine Hallstatt region and sporadically also in Transdanubia. They have countless parallels among the so-called kitchen pottery in the area occupied by the Basarabi cultural complex. In settlements and graveyards of the Basarabi culture we also find analogies to conical bowls with in-turned rim and vertical ribs (Germ.: Einzugsrandschale). Penetration of these pottery shapes into the North-Eastern Alpine Hallstatt region was a result of the same historical processes as it was with distribution of thin-walled and richly decorated Basarabi tableware. The question of origin of plate-shaped extensions above the handles of cups and mugs, which represent a local specific at two settlements in the Kalenderberg environment, still remains unanswered.*

Úvod

Pomerne hustá sieť sídlisk kalenderberskej kultúry, ktorá sa rozprestierala na východ a severovýchod od výšinného a pravdepodobne opevneného sídliska na Bratislavskom hradnom kopci, nemohla byť izolovaná od diania na hlavnej križovatk severojužnej a podunajskej komunikačnej trasy. Na osady z „podhradia“ v centre dnešného Starého mesta nadväzovali ďalšie v Trnávke, vo Vajnoroch a na juhozápadnom a južnom okraji Trnavskej pahorkatiny. Tie pravdepodobne vytvárali hospodárske zázemie centra na hradnom kopci. V dôsledku intenzívneho využívania pre osídlenie priaznivých polôh na juhovýchodnej časti hradného kopca (189–201 m. n. m.) a v priestore Starého mesta už od neskorého laténu podľahli sídliská z doby halštatskej rozsiahlej devastácii. Napriek hustej stredovekej a novovekej zástavbe sa podarilo zachytiť časti niekoľkých halštatských objektov a sídliskových vrstiev pri rôznych predstihových a záchranných výskumoch (Štefanovičová 1974; Baxa 1990; Lesák/ Musilová/Hoššo 1997 a i.). Tie umožňujú približne ohraničiť osídlenú plochu. Vonkoncom však neodrážajú ich pôvodnú vnútornú štruktúru. Doteraz získaný nálezový fond, pozostávajúci takmer výlučne z keramických výrobkov naznačuje, že so sídelnými aktivitami je možné rátať od samotného začiatku vývoja halštatskej – kalenderberskej kultúry až do jej zániku na konci mladohalštatského obdobia (Studeníková 2011, v tlači). V porovnaní s lokalitami, ktoré sa skúmali vo východnej a severovýchodnej časti bratislavského regiónu, nemajú dostatočne vysokú vypovedaciu hodnotu. A to ako z hľadiska skladby keramických výrobkov, tak zastúpenia typov sídliskových objektov a ich konštrukčných detailov. Záchranné výskumy sídlisk v Bratislave-Vajnoroch (pod a okolo nadjazdu diaľnice D-1 nad železničnou traťou Bratislava – Nové Zámky), ale predovšetkým na Triblavine (severne od diaľnice pri rovnomennom odpočívadle) poskytli poznatky o hustote a rozsahu zástavby v jednotlivých vývojových fázach, ako i o konštrukčných detailoch obydli a ostatných sídliskových objektov. Vďaka priaznivým prírodným podmienkam v dôsledku vysokej hladiny spodných vôd sa zachovali napríklad spodné časti dvojitého dreveného debnenia studní a časť drevenej stavby na brehu jedného, v dobe halštatskej využívaného dunajského ramena v juhovýchodnej časti k. ú. mestskej časti Vajnory (Studeníková 1984).

Predpokladané vzťahy týchto nížinných osád k výšinnému sídlisku na hradnom kopci, jedného z troch centier nad Dunajom v bratislavskom regióne, popri devínskom hrade a Braunsbergu nad Hainburgom, môžu naznačovať, že aj ich obyvatelia sa nejakým spôsobom spolupodieľali na ochrane spomínaných dôležitých európskych cestných spojov a mohli z nich profitovať. Nálezy niekoľkých kovových a viacerých keramických výrobkov, ktoré sa získali pri výskume spomínaných dvoch sídlisk naznačujú spoluúčasť príslušníkov miestnej vedúcej vrstvy v nadregionálnych kontaktoch. Ide o predmety nedomácej proveniencie a tiež také, vznik ktorých inšpirovali cudzie predlohy. Spomedzi kovov k nim patrí bronzová vlnová ihlica s kónickou hlavičkou a s medzičlánkami na hrdle, ktorá má výhradne východoeurópske, resp. východokarpatské paralely. Našla sa v mladohalštatskom obydli č. 54 na Triblavine. Z jeho výplne pochádza aj zlomok železného kosáka, teda výrobku nanajvyš „prestížneho charakteru“ (Studeníková 2007, 46, obr. 2: 3, 6: 12). Z voľného priestoru, ktorý bol uprostred skupiny zahĺbených objektov kvadratického pôdorysu v západnej, najvyššie položenej časti osídleného areálu Triblaviny pochádza aj železná šupina panciera skýtskej proveniencie. Tento artefakt by mohol poukazovať na predpokladané dôvody zániku osídlenia polohy po vojenskom zásahu (?), podobne ako aj stopy požiaru v niektorých chronologicky najmladších objektoch zo záveru 3. fázy osídlenia. Na základe spracovávanej typológie keramických výrobkov môžeme ukončenie hal-

štatského sídliska na tejto lokalite časove synchronizovať s preukázateľnými vojenskými akciami, ktoré spôsobili devastáciu takého fenoménu na severnej hranici východohalštatského kultúrneho okruhu, aké predstavovalo hradisko Molpír nad Smolenicami (Dušek/ Dušek 1984; 1995; Romsauer 2004, 409; Stegmann-Rajtár 2005, 154; Hellmuth 2006, 206).

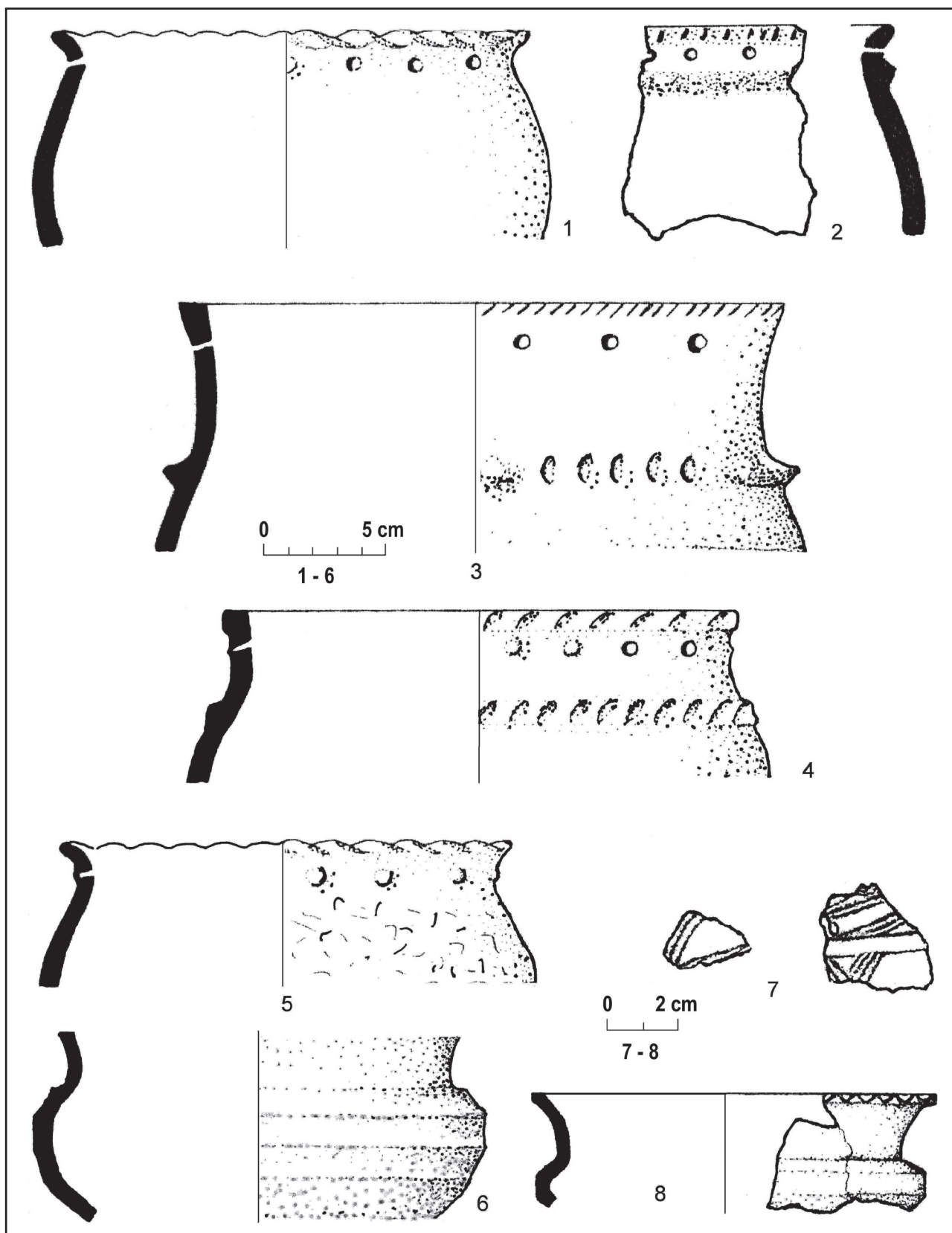
V tomto príspevku sa podrobnejšie venujeme takým keramickým výrobkom, ktoré sú v kalenderberskom prostredí cudzie a svojou provenienciou poukazujú predovšetkým smerom na východné a juhovýchodné oblasti. Keramika súvisiaca s vplyvom halštatských kultúr, ktoré boli rozšírené smerom na západ od naddunajskej časti kalenderberského územia bude analyzovaná na inom mieste, podobne ako i tie staro- a mladohalštatské keramické formy, ktoré majú blízke paralely na lokalitách východného Štajerska.

Perforované hrnce

V početnom súbore kalenderberskej keramiky z obidvoch spomínaných sídlisk sa vyskytuje niekoľko fragmentov, ktoré v domacom prostredí pôsobia vyslovene cudzorodo a ktoré boli predbežne publikované na inom mieste (Studeníková 1986). Ide o hrncovité tvary s mierne von prehnutým hrdlom a pretláčaným alebo šikmo presekávaným okrajom ústia po vonkajšom obvode. Zvláštnosťou na nich je, že pod okrajom, resp. v hornej časti hrdla majú aplikovaný rad z vnútornej strany prepichovaných jamiek. Doteraz sú zastúpené v bratislavskom regióne iba piatimi zlomkami, ale dajú sa medzi nimi vyčleniť tri varianty. Prvý variant má perforáciu tesne pod okrajom šikmo pretláčaného ústia a esovite profilované telo (obr. 1: 1, 5). K nemu podľa tektoniky tela a úpravy povrchu patrí aj črep s pretláčaným rebrom pod hrdlom (obr. 1: 2). Druhý variant má na vonkajšom okraji rozšíreného a vodorovne zrezaného ústia šikmé krátke zárezy a na rozhraní hrdla a pliec sú umiestnené jazykovité výčnelky s radom jamiek medzi nimi (obr. 1: 3). Tretí variant sa v bratislavskom regióne našiel v objekte 3/05 v Dunajskej Lužnej (informácia R. Čambala). Okraj ústia tohto hrnca je kvadraticky zosilnený, má výrazné šikmé zárezy po vonkajšom obvode a na rozhraní hrdla a tela sa nachádza presekávaná páska (obr. 1: 4). Samotné perforovanie sa robilo pred vypálením, ale až po čiastočnom vysušení hliny, z vnútornej strany nádob nástrojom okrúhleho prierezu o priemere maximálne do 0,45 cm. Nástroj mohol byť vyhotovený z organického materiálu a ponechaný na mieste aj v procese vypaľovania. Funkcia hustej perforácie v takmer pravidelných vzdialenostiach pravdepodobne súvisela so samotným obsahom hrncov. Neúplná perforácia na niektorých exemplároch, ktorá sa prejavila drobnými vypuklinami na vonkajšom povrchu (obr. 1: 4-5), a to na celom území rozšírenia, dokladá, že jamky neslúžili na navliekanie šnúr. Preto ich nemôžeme zaradiť medzi závesné nádoby. Na otázku, či boli jamky určené pre potreby špecifického druhu prekrytia alebo slúžili k ľahšiemu manipulovaniu s obsahom týchto zväčša kvalitne vypálených hrncov, uspokojivú odpoveď nepoznáme. Presnejší účel otvorov pod okrajom sa ani v prípade takých perforovaných nádob, ktoré sú ako z hľadiska chronologického a čiastočne aj geografického vzdialené, nepodarilo doteraz identifikovať (podrobnejšie pozri: Venc 1978, 540; Ranseder 2006, 332-333).

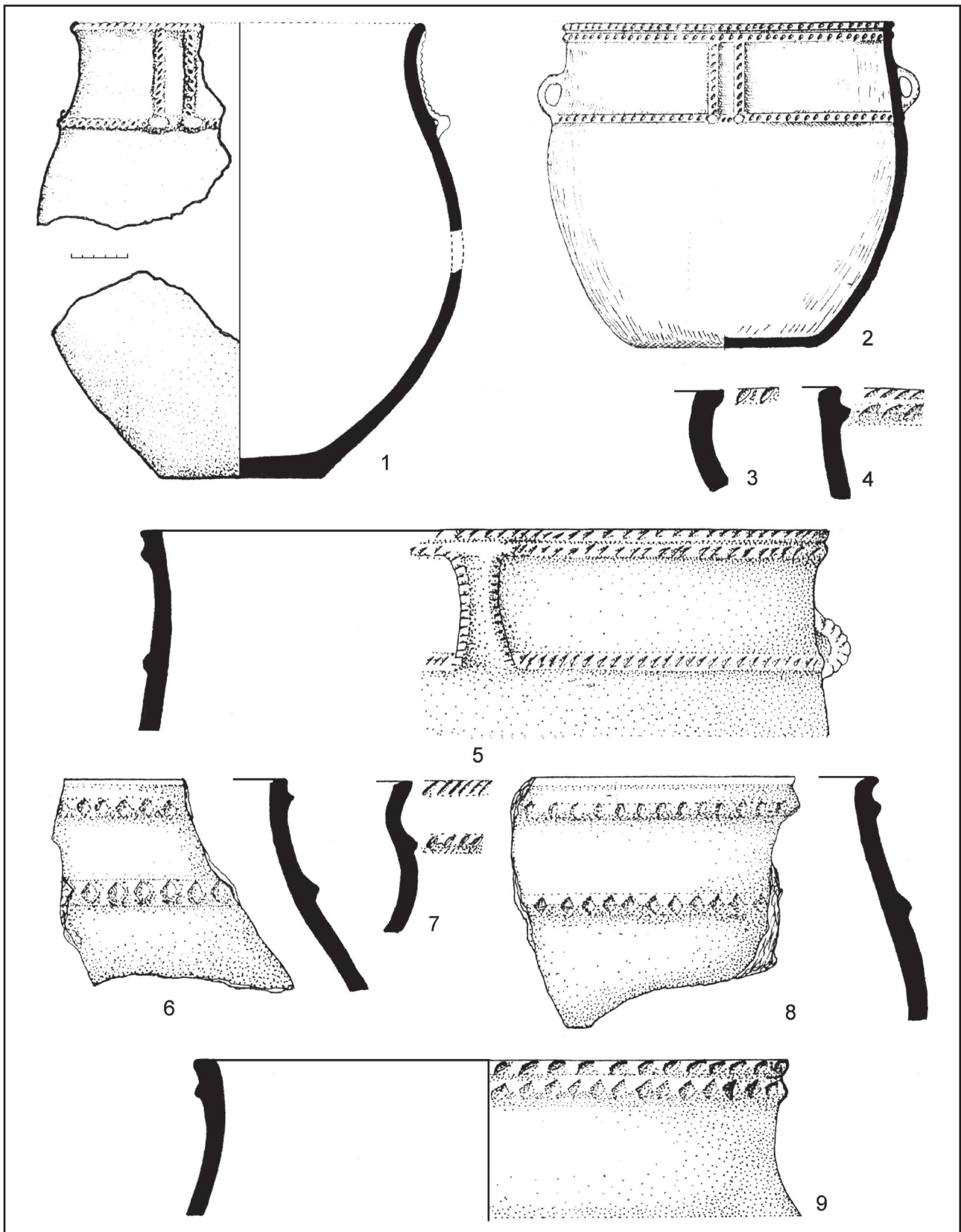
Počet lokalít s výskytom perforovaných hrncov v severovýchodoalpskej halštatskej oblasti a v severnej časti Karpatskej kotliny pri porovnaní s ich pôvodným zverejnením (Studeníková 1986, 201 a n.) sa čiastočne rozrástol (Miroššayová 2006, 191a n.). Dva fragmenty sa medzičasom publikovali aj z ďalšej kalenderberskej lokality. Konkrétne ide o sídlisko, ktoré leží v juhovýchodnej okrajovej časti Viedne (10.) v Oberlaa (Ranseder 2006, 307, tab. 28: 9-10). Fragmenty hrncov pochádzajú z výplne objektu 14. Tektonika ich tela zodpovedá prvému variantu perforovaných hrncov z bratislavskej oblasti, ale na rozdiel od nich nemajú výzdobu na okraji ústia. Keramika s perforáciou pod ústím sa sporadicky rozšírila aj na lokality, ktoré sú situované smerom na západ a severozápad od sídelného územia kalenderberskej kultúry. Fragmenty takýchto hrncov jednoznačne patriace do doby halštatskej sa objavili na južnej aj strednej Morave (Golec 2003, 61, tab. 16: 22; 1626: 31; Čížmář/Parma 2006, 61, obr. 4:1). Chronologické postavenie už staršieho a „znovuobjaveného“ nálezov dvoch perforovaných črepov v stredných Čechách ostáva kvôli neznámym nálezovým okolnostiam stále neisté (Vokolek 2002, obr. 2: 1-2). Za obzvlášť pozoruhodnú môžeme považovať prítomnosť črepov s perforáciou pod ústím na kultovom mieste Burkovák pri juhočeských Nemějiciach (Chytráček /Chvojka/Michálek 2009, obr. 6A: 1-2), ktorá si nepochybne vyžiada mimoriadnu pozornosť v rámci záverečného vyhodnotenia tohto unikátneho súboru. Jednoznačne sa totiž nedá vylúčiť možnosť, že nálezy cudzej, perforovanej keramiky v jaskynnom prostredí stredných Čiech (Kody pri Tetíne: Venc 1978, 543-544, obr. 1: 1-7, tab. 1), alebo Slovenského krasu (Chvalovská jaskyňa: Bárta 1955, tab. 3: 4) mohli nejakým spôsobom súvisieť s podobnými magicko-rituálnymi praktikami, aké sa uskutočňovali na vrchu Burkovák. Sídliskové nálezy z bratislavského regiónu však nevykazujú priamu spojitosť perforovanej keramiky s takými typmi sídliskových objektov, ktorým by sa dala pripísať výhradne kultová funkcia. Na druhej strane je pozoruhodná okolnosť, že perforovaná keramika v Oberlaa sa našla v objekte spolu so zlomkami niekoľkých mesiacovitých idolov, kalenderberských hrnčekov, s prenosnou podložkou pod ohnisko („posvätné“) a s fragmentmi zoomorfných plastiek (Ranseder 2006, tab. 29: 9, 15, 33: 10-14, 34: 4,11, 35: 1-5, 36:1, 37:1-4, 39:1). Všetky vymenované predmety predstavujú rekvizity – „sakraľne nástroje“, ktoré sa používali pri vykonávaní tradičných domácich kultov predovšetkým na území kalenderberskej kultúry a to prostredníctvom sociálne vysoko postavených žien.

Početný výskyt perforovanej keramiky nielen na sídliskách, zvlášť opevnených, ale tiež vo výbave hrobov niekoľkých východo- a severovýchodoeurópskych skupín neskorej doby bronzovej a predskýtskeho obdobia môže naznačovať, že obsah perforovaných hrncov bol špecifickou súčasťou pohrebných rituálov. V hrobovom celku sú výnimočne doložené aj v neskorogávskych súvislostiach na juhovýchodnom Slovensku (Demeterová 1983, obr. 2: 1). Podporou pre tento predpoklad je skutočnosť, že do hrobov sa najčastejšie ukladali už vo fragmentovanom stave. Široké uplatnenie mali perforované hrnce a v menšom počte aj kónické misy s dovnútra vtiahnutým okrajom v neskorobronzových a predskýtskych skupinách horného a stredného Podnestria, horného toku Prutu a priľahlých stepí, ale nemalý podiel mali aj v skupine Šoldánešti patriacej do basarabského kultúrneho komplexu (Krušelnýcka 1976, 20, 56, 60-63; Smirnova 1984, 45, obr. 4:12-14, 5: 12;

Obr. 1 – 1, 6 Bernolákovo – Triblavina (obj. 11); 2, 4 Bratislava-Vajnory, zber; 3, 5 Bratislava-Vajnory (obj. 6/72); 7-8 Janíky – Dolné Janíky, porušený hrob

Dubovskaja 1997, obr. 9: 10-12, 10: 1-3 a i.; Kłoszińska 2005, obr. 13-14; Kašuba 2007, obr. 5: 3, 8; 6: 9). Pri ich rozšírení smerom na západ a severozápad aj prostredníctvom skupiny tarnobrzeskej, kde sa perforovaná keramika v mladších fázach dokonca úplne „udomácnila“ (Czopek 2003, 223 a n), ale predovšetkým územím vysokej skupiny (Moskwa 1976) až do západného Malopoľska a Veľkopoľska (Dzięgielewski/Godłowski 2009, 196, tab. 1: 1, 7, 15, 27, 2: 1-2; a i.) mohli zohrávať

Obr. 2 – 1 Gornea (podľa Gumä 1993); 2 Alba Iulia (podľa Ciugudeanu 1976); 3-7 Bernolákovo – Triblavina, obj. 39; 8 obj. 45; 9 obj. 11.
Rôzne mierky

nezanedbateľnú úlohu obidva, v nálezovom fonde preukázané, zásahy východných – severopričiomorských elementov do širšieho nadkarpatského priestoru. Z prostredia nadkarpatských – severných skupín lužickej kultúry napriek určitým väzbám medzi severovýchodoalpskými a západnými skupinami halštatskej kultúry v Čechách a Bavorsku a Sliezskom a tzv. oravskej skupiny s malopoľskou oblasťou, nedá sa v súčasnosti predpokladať, že by perforované hrnce mohli do

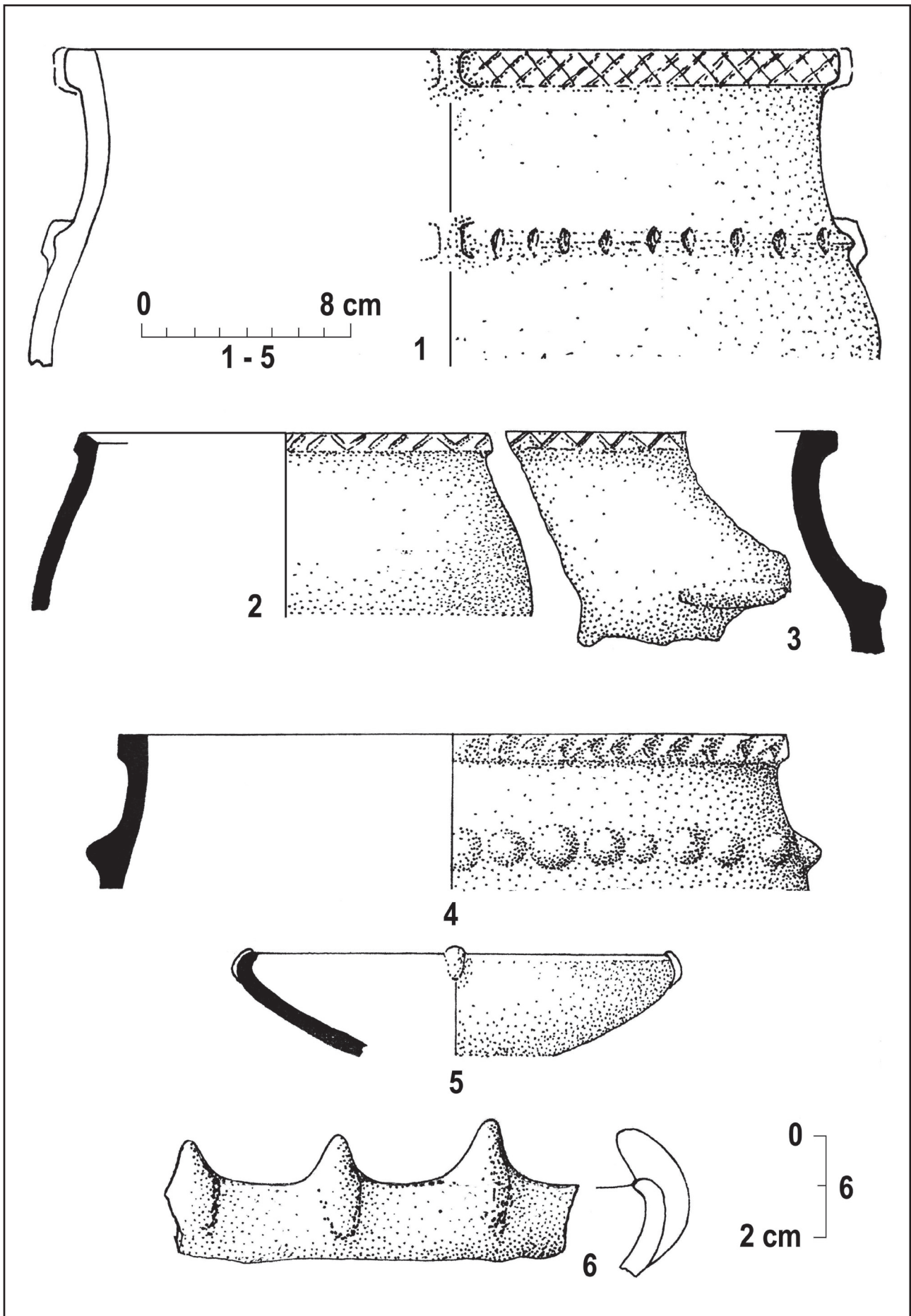
bratislavského regiónu preniknúť pozdĺž považského severojužného cestného koridoru. Ten sa nepochybne v priebehu vývoja kalenderberskej kultúry využíval obojsmerne. Novšie nálezy poukazujú na určité zintenzívnenie trasy v priebehu neskorohalštatského obdobia.¹

Perforované hrnce ostali bežnou súčasťou keramickej náplne stepných a lesostepných skupín v širšej severopričernomorskej oblasti v skytskom období. Na rozdiel od vnútrokarpatských, resp. kalenderberských exemplárov sú to však jednoduché hrnce s vysokým zaobleným telom, prehnutým krátkym hrdlom, bez horizontálnych presekávaných rebier a bez úprav okraja ústia. Obvykle majú tieto nádoby povrch tela rôznymi spôsobmi zdrsňované. Predbežne môžeme konštatovať, že perforácia sa v skupinách neskorkej doby halštatskej vo východnej časti Karpatskej kotliny neobjavila. Iba výnimočne sa perforácia uplatnila na jednej nádobe – dvojkónickom hrnci s plastickými zvislými rebami a jazykovitými držadlami zo severovýchodného Sedmohradka, v skupine Ciumbrud (Marinescu 1984, obr. 13: 8).

Zdá sa, že hlavným sprostredkujúcim priestorom pre rozšírenie perforovanej keramiky do severovýchodoalpskej oblasti bolo juhovýchodné Slovensko, presnejšie horné Patisie. Odtiaľ cez pôvodne neskorokyjatické územie asi prenikli do kalenderberskej kultúry. Súbor nálezov zo sídliskového objektu v Michalovciach, poloha Seregmeš, ktorý obsahoval fragment perforovaného okraja a zlomky perforovaného hrnca s pretláčaným okrajom ústia a s plastickou páskou datovala E. Miroššayová do širšieho rámca ohraničeného stupňami HB3 až HC (Miroššayová 2006, 198, obr. 5: 1, 4). Zodpovedá to časovému postaveniu tých dvoch fragmentov, ktoré pochádzajú z neskorogávskych nálezových celkov v Zemplínskych Kopčanoch (Demeterová 1983, 121, obr. 2: 1, 4: 15). S názorom, že na juhovýchodné Slovensko a do Zakarpatskej Ukrajiny sa chronologicky staršia skupina perforovaných hrncov rozšírila z oblasti horného Podnestria a Západnej Volyne možno v podstate iba súhlasiť (Miroššayová 2006, 199). Sporadicky doložené perforované črepy z neskorokyjatických lokalít severovýchodného Maďarska a príľahlej časti Slovenska (Kemenczei 1970, 20, tab. 3: 7; 1988, obr. 5: 8; Bárta 1955, tab. 3: 4) sa nedajú jednoznačne chronologicky zaradiť. V zásade však nič neodporuje ich podobnému časovému zaradeniu, aké majú najstaršie nálezy z východného Slovenska.

Ako poukážeme v ďalšom, pri datovaní fragmentu perforovaného hrnca vo výplni objektu 11 na sídlisku Triblavina (obr. 1: 1) sa môže počítať tiež s približne podobným časovým zaradením akú má staršia skupina nálezov z juhovýchodného Slovenska.² V prípade objektu 11 ide totiž o superpozíciu dvoch rovnako orientovaných pravouhlých čiastočne zahĺbených obydlí – polozemíc v západnej časti osady. Z ich výplní sa zachovali iba spodné časti (starší mal hĺbku 21 cm a mladší hl. 70 cm). Zo staršieho objektu pochádza okrem hornej časti perforovaného hrnca niekoľko takých typov keramických výrobkov, ktoré možno zaradiť do včasnohalštatského obdobia. Spomedzi nich na prvom mieste je potrebné spomenúť fragment džbánu s horizontálne žliabkovaným telom a lievikovitým, zreteľne odsadeným hrdlom (obr. 1: 6). Pôvodne k nemu patrilo (podľa materiálu a úpravy povrchu) aj masívne ucho s päťuholníkovitým prierezom (Studeníková 1986, obr. 4: 3). Typologicky najbližšie analógie k tejto tenkostennej nádobe s vylešteným povrchom nachádzame vo výbave hrobov skupiny Füzesabony-Mezőcsát (Kemenczei 1988, obr. 2: 9; Patek 1993, obr. 29: 15; a i.). Pomerne rozšírené boli taktiež na území Banátu už od horizontu Gornea-Kalakača (Medović 1978, tab. 103: 5-7; a i.). Ich tvar a časť výzdobných elementov (napr. zvislé žliabkovanie tela) typologicky vyrastá z džbánkov domácich skupín neskorých popolnicových polí. Avšak iba podobne profilované džbánky, vrátane nezdobených i s rôzne ozdobeným telom, prípadne okrajom ústia z juhovýchodnej a východnej časti Karpatskej kotliny majú masívne uchá vystupujúce vysoko ponad okraj ústia. A práve medzi nimi je doložené vysoké percento zastúpenia úch s kvadratickým, päť- až šesťuholníkovitým prierezom. Uchá s takýmto prierezom sa bežne aplikovali aj na džbánky s klasickou basarabskou výzdobou, na kantaroidné nádoby a sporadicky i na nezdobené poglobulé šálky (Dumitrescu 1968, obr. 34: 1-2; Vulpe 1986, obr. 3: 35, 5: 14, 7: 19, 8: 2 a i.; Medović 1978, tab. 14: 6, 111: 1-3; Gumă 1993, tab. 57: 20; 62: 3, 6, 29 a i.; Popović/Vukmanović 1998, tab. 14: 3). Basarabské džbánky a kantaroidné nádoby sa dostali aj do výbavy niektorých hrobov skupiny Füzesabony-Mezőcsát vo východnom Maďarsku (Kemenczei 1988, obr. 4: 3; 1989, 66-68). Spolu s tenkostennými črepami (pravdepodobne z misky alebo hrdla džbánu) s typickou basarabskou výzdobou, vrátane včolokovaného motívu S s bielou inkrustáciou sa podobný, ale nižší džbán s vodorovným hranením tela a protismernými ryhami po obvode takmer kvadratického ústia našla v rozoranom žiarovom hrobe na mohylníku v Janí-koch-Dolných Janíkoch (obr. 1: 7-8).

Objavenie sa najstarších perforovaných hrncov na juhozápadnom Slovensku je pravdepodobne výsledkom tých silných impulzov, ktoré neustále vyžarovali z východu a juhovýchodu ešte aj v priebehu včasnohalštatského obdobia. V podstate mohli priamo súvisieť s tými historickými udalosťami, ktoré vyvolali na konci doby bronzovej posun skupiny Füzesabony-Mezőcsát smerom na západ. Nositelia tejto skupiny v staršej a tiež mladšej fáze vývoja prenikli na územie juhozápadného Slovenska a ďalej na južnú Moravu, čo jednoznačne dokladá niekoľko kostrových hrobov, ktoré boli neraz vybavené okrem lokálnych, aj keramickými výrobkami východnej proveniencie, a to nielen neskorogávskymi (Romsauer 1999, 167 a n., obr. 1). A podobne ako na svojom centrálnom území vo východnom Maďarsku dokonca aj keramickými výrobkami pochádzajúcimi z basarabského kultúrneho komplexu. Preto celkom jednoznačne nemôžeme z úvah vylúčiť ani možnosť, že najstaršie perforované hrnce do naddunajského priestoru prenikli práve prostredníctvom tejto skupiny. Pri stanovení presnejšieho chronologického zaradenia staršej časti objektu 11 na Triblavine sa javí ako jeden zo smerodajných ukazovateľov napríklad obsah hrobu 8 z pohrebiska Ároktő-Dongóhalom (Kemenczei 1988, obr. 2: 7-9). Celok bol vybavený keramickými výrobkami, ktoré sa dajú porovnať s časťou keramiky z tohto objektu. Okrem už spomínaných z jeho výplne pochádza aj fragment okraja hrnca s dvomi pretláčanými rebami na okraji ústia (obr. 2: 11), ktorý má svoje paralely taktiež v širšom basarabskom prostredí, a to počínajúc jeho najstarším vývojovým stupňom, ako preukázala stratigrafia zachytená na sídliskách s niekoľkými fázami osídlenia (pozri nižšie). Staršie obydlie by tak mohlo síce reprezentovať úplný záver obdobia popolnicových polí, ale oveľa pravdepodobnejšie je, že kultúrne sa jedná o prvú fázu vývoja halštatskej

Obr. 3 – 1 Bratislava-Vajnory, obj. 6/72); 2, 4-5 Bernolákovo – Triblavina, obj. 13; 3 – obj. 36; 6 – zber

– kalenderberskej kultúry už v 8. stor. pred Kr. Jednalo by sa tak o začiatok osídlenia na tejto dominantnej polohe (nadm. v 137-135) na juhozápadnom okraji Trnavskej pahorkatiny s prevýšením nad prilahlou nivou Čiernej vody miestami až o 10, 5 m a s vizuálnym kontaktom na bratislavský hradný kopec. Vo výplni mladšieho objektu 11 sa našli misky s červeno maľovaným povrchom a s výzdobou tuhovaných, do seba vložených romboidov, ktoré nápadne pripomínajú svoje západné predlohy (Nebelsick 1997, 72) a možno ich jednoznačne zaradiť do staršej doby halštatskej. Napokon aj ostatné keramické výrobky ako hrnčeky, mesiacovité idoly, široko roztvorená misa, všetky s typickou plastickou kalenderberskou výzdobou, sú charakteristickou súčasťou staršieho stupňa kalenderberskej kultúry.

Črepy z perforovaných hrncov (obr. 1: 2, 5) prvých dvoch variantov sa našli v zemnici – objekt 6/72, porušenej pri stavebných prácach na sídlisku vo Vajnorochoch.³ Na základe prítomnosti zlomku hrnčeka ešte s klasickou plastickou kalenderberskou výzdobou a mesiacovitým idolu, ale s vskolkovanou, tzv. pseudokalendarberskou výzdobou povrchu (Studeníková 1984, 57) môžeme ich zaradiť taktiež do starohalštatského stupňa, ale pravdepodobne až do jeho mladšieho úseku. Ch. Ranseder súbor keramiky z objektu 14 v Oberlaa s dvomi zlomkami perforovaných hrncov a s nádobami, ktoré majú paralely v basarabskom komplexe datovale na začiatok stupňa HaC2 (Ranseder 2006, 336, 339). Keramické výrobky z domu 14 na smolenickom Molpíre, ktoré sprevádzajú okraj nádoby s perforáciou, konkrétne poglobulátá misa so zväzkom úzkych vodorovných žliabkov pod okrajom ústia, amfora s predĺženým hrdlom, dvojkoľnícky stlačeným telom s plastickými vypuklinami, podobne ako i fragmenty misovitých nádob s plastickými, z vnútornej strany pretláčanými vypuklinami (Dušek – Dušek 1984, tab. 100: 8, 15, 101: 4, 102: 2-3, 8-9) dovoľujú datovanie k záveru mladohalštatského stupňa. Takéto časové postavenie plne podporuje aj loďkovitá spona menších rozmerov s predĺženým zachycovačom ukončeným profilovanou pätkou. V porovnaní s tými variantmi, ktoré sa vyskytujú v bratislavskom regióne a na sídlisku v Oberlaa je smolenický exemplár perforovanej nádoby úplne odlišný. Jedná sa o hrniec súdkovitého tvaru, ktorý je jedným z typických domácich keramických tvarov. Okrajový črep s perforáciou z hrncovitej nádoby s esovitou profilovou líniou z tšesetického sídliska „Sutny“ zaradil M. Golec až do neskorého vývojového stupňa horákovskej kultúry – HaD2 (Golec 2003, 61), a to s ohľadom na sprievodnú keramiku. Napokon sa nedá vylúčiť, že aj v bratislavskom regióne hrnce s perforáciou používali dlhšie, prípadne až do záverečnej fázy vývoja kalenderberskej kultúry, podobne ako v Smoleniciach.

Možno najdôležitejšie pre presnejšie určenie toho kultúrneho prostredia, z ktorého sa rozšírila perforovaná keramika až do severovýchodoalpskej oblasti halštatskej kultúry, sú dva fragmenty hrncov (obr. 1: 3-4) so zosilneným okrajom a perforáciou druhého a tretieho variantu (pozri nižšie). Zdá sa, že perforácia vo všeobecnosti nebola iba krátkodobým „módnym“ prvkom ani vo svojej pôvodnej oblasti rozšírenia, kde vyrastala z domáceho podlažia doby bronzovej. Doteraz neidentifikovaný obsah takto upravených hrncov bol nepochybne súčasťou pohrebných rituálov. Azda aj to bol jeden z dôvodov, prečo sa v takom množstve rozšírila z pôvodného územia do oblastí osídlených spomínanými skupinami lužickej kultúry v dobe halštatskej, i keď primárne pod tlakom východoeurópskych skupín. Ich výskyt na kalenderberských osadách musel byť spätý s historickými udalosťami. A tie mali rovnaké historické pozadie a charakter, ako tie, ktoré zanechali perforovanú keramiku severne od ohybu Tisy.

Nádoby s analógiami v basarabskom kultúrnom komplexe

Od početných domácich – kalenderberských zásobníc a hrncov, ktoré sú zastúpené na sídliskách a typologicky nadväzujú na keramiku obdobia popolnicových polí, výrazne sa odlišuje ešte jedna skupina hrncov. Mimoriadne početné zastúpenie majú na sídliskách vo Vajnorochoch a na Triblavine. V príspevku uvidíme tie spomedzi nich, ktoré vďaka sprievodným nálezom sa dajú lepšie chronologicky začleniť, alebo majú vyššiu vypovedaciu schopnosť. Na prvom mieste treba pripomenúť dva exempláre, ktoré majú aj perforáciu pod okrajom ústia. Fragment s čiastočne neúplnou perforáciou zo sídliskovej vrstvy v Bratislave-Vajnorochoch (obr. 1: 4), ktorého kvadraticky zosilnený, šikmo presekávaný okraj, prehnuté hrdlo oddelené od tela presekávaným rebrom, má typologicky porovnateľné paralely iba medzi kuchynskou keramikou vo východnej časti basarabského kultúrneho komplexu. Druhý fragment nádoby (obr. 1: 3) s vysokým prehnutým hrdlom a s mierne rozšíreným, rovno zrezaným okrajom ústia z objektu 6/72 vajnorského sídliska má pokiaľ ide o tektoniku tela analógie taktiež na niektorých lokalitách širšej dolnodunajskej oblasti. Ako priliehavý príklad možno spomenúť exemplár zo sídliska s centrálnym postavením na diaľkových trasách v Jasenove – Židovare (Medović 1978, tab. 76: 1). Najdôležitejšia je však skutočnosť, že podľa doteraz publikovaného materiálu sa perforácia v centrálnej časti basarabského kultúrneho komplexu na kuchynskej keramike neobjavila. Naopak kombinácia s perforáciou sa na hrncoch typologicky zodpovedajúcich basarabskej kuchynskej keramike celkom bežne vyskytuje iba v jej východných skupinách a s nimi susediacich kultúrach. Používala sa napríklad v neskorej černoleskej kultúre na strednom Podnestří, ale silné zastúpenie mala aj na lokalitách ležiacich na pravom brehu stredného Dnepra prevažne však v nálezových celkoch, ktoré sa dajú synchronizovať so stupňom Žabotin II. To znamená, že výhradne v skupinách s domácou perforovanou keramikou. V niektorých súboroch sú sprevádzané aj tenkostennými nádobami s klasickou basarabskou výzdobou, ale objavujú sa aj s chronologicky mladšími nádobami, zdobenými žliabkovaním (Meljukova 1979, obr. 28; Smirnova 1985, 40-41; Daragan 2004, 113 a n., obr. 12: 4, 18: 2). Styčné body v podobe identickej kombinácie prvkov na keramike z medzipriestoru medzi týmito geograficky vzdialenými oblasťami, ktoré by naznačovali hlavný smer ich šírenia z východu na západ nepoznáme. Trasy rozširovania perforovanej keramiky z východu ako sme uviedli vyššie sa dajú približne vyznačiť a spojiť pravdepodobne s horizontom intenzívneho prenikania rôznorodých východných elementov do Karpatskej kotliny v závere doby bronzovej. V prípade oboch exemplárov z Vajnora by sme mohli uvažovať o totožných trasách. Úplne odlišnou, severojužnou trasou sa do východoalpskej oblasti rozšírila tenkostenná basarabská bohato zdobená keramika. Jej hlavný prúd smeroval predovšetkým na centrálna miesta, kde sa táto neobvykle zdobená a jemná keramika stala súčasťou „prezentácie“ sociálneho statusu jej majiteľov.

Aktuálne je preto riešenie otázky o hlavnej trase šírenia tej skupiny kuchynskej keramiky, ktorá nemá perforáciu a je neporovnateľne početnejšia. Pritom okrem výšinných a opevnených sídlisk našla širšie uplatnenie aj v prostredí nížinných sídlisk, ležiacich v okolí hlavnej severojužnej cestnej trasy a jej dotyku s dunajskou riečnou cestou. Hrnce s viacnásobnými, rôzne presekávanými a pretláčanými horizontálnymi a v menšom počte aj so zvislými páskami na takmer valcovitom hrdle, prevažne s kvadraticky zosilneným okrajom ústia sa našli vo viacerých objektoch na oboch spomínaných sídliskách. Priamo v bratislavskom regióne sú popri zlomkoch tenkostennej keramiky s basarabskou výzdobou zastúpené aj fragmenty hrncov s viac-menej kvadraticky zosilneným a priečne ryhovaným okrajom ústia ešte aj na výšinnom (opevnenom?) sídlisku Braunsberg nad Hainburgom (Urban 1995, 488, obr.33: 210, 35: 215; 14: 83, 159: 1587, 263: 3312). Ich nálezové okolnosti však neumožňujú presnejšie datovanie. Fragmenty hrncov s kvadraticky zosilneným okrajom ústia nechýbajú ani v historickom centre Bratislavy (Františkánske nám. 2) a to v starohalštatských súvislostiach.⁴ Niekoľko exemplárov sa vyskytlo aj vo dvoch objektoch na sídlisku Wien 10-Oberlaa, kde ich Ch. Ranseder datovala na základe sprievodnej keramiky do starohalštatského stupňa (Ranseder 2006, 306-307, 339, tab. 17: 6-10; 33: 10-11; 50:13, 16; 55: 15-16; 87: 5-12). V jednom z nich, už vyššie spomínanom objekte 14 sa našla spolu s perforovanou keramikou. Na ďalších dolnorakúskych a burgenlandských výšinných (Bad Fischau – Malleiten, Eisenstadt – Burgstall, Praunsberg) a nížinných sídliskách (Göttlesbrunn) zlomky basarabskej kuchynskej keramiky boli iba sporadicky zastúpené, ale zhodne sú klasifikované ako nedomáce tvary s basarabským pôvodom (Griebl 2004, 179-180, tab. 7: 6, 77: 1; Ranseder 2006, 307, s lit.). Na smolenickom Molpíre podľa publikovaného materiálu sa našli vo dvoch objektoch. Okrajový črep z domu 2 sprevádzaný napríklad loďkovitou sponou typu Šmarjeta je typologicky nevýrazný (Dušek/ Dušek 1984, tab. 11:1). Dva fragmenty s kvadraticky zosilneným okrajom a so šikmým a lomeným ryhovaním po obvode ústia, ktoré pochádzajú z domu 39 (Dušek/Dušek 1995, tab. 77: 8, 15) majú vyhladené hrdlo. Podobne stvárnené okraje ústia hrncov z horákovskej kultúry ako zvláštnu skupinu v rámci neskorohalštatského stupňa vyčlenil V. Podborský, ktorý zároveň upozornil na ich koncentráciu na lokalitách v juhozápadnej časti Moravy (Podborský 1970, 74). V porovnaní s moravskými nálezmi a črepmi zo Smoleníc je exemplár, ktorý sa našiel v priestore pohrebiska („hrob“ 31) mladších popolnicových polí v štajerskom Wildone, na ktorom sa pochovávalo až do začiatku doby halštatskej, chronologicky nepochybne starší a podobné datovanie by mohli mať ojedinelé nálezy zo zadunajských výšinných sídlisk (Lengyel, Sághegy), jednoznačne však exemplár zo sídliska v Százhalombatte (Kramer 2009, 216, 218, obr. 6). Nevýrazné zlomky, ktoré sa našli na kleinkleinskom Burgstalle do vypracovaných sídliskových fáz sa nedajú s istotou zaradiť (Smolnik 1994, tab. 56: 2, 138: 12).

Väčšia časť nálezov z bratislavského regiónu sa objavila už nepochybne v starohalštatskom stupni. K nim patrí spomínaný nález z objektu v Bratislave – Františkánskom kláštore 2, ďalej črep zo zásobnicovej jamy 2, fragment z objektu 45 (obr. 2: 8) a tiež okraj so zdvojeným rebrom pri ústí zo staršej polozemnice 11 na Triblavine (obr. 2: 9). Aj v prípade dvoch fragmentov zásobnic napriek zlomkovitosti nálezového súboru v dôsledku rozsiahleho porušenia pravouhlej zemnice 9/75 na vajnorskom sídlisku (Studeníková 1984, obr. 13: 1, 25: 6, 8) možno uvažovať o starohalštatskom datovaní. Zvlášť reprezentatívnym je súbor keramiky (kalenderberský hrnček, amforovité nádoby s ryhovanou výzdobou apod.) s fragmentmi piatich „basarabských“ zásobnic, ktoré sa našli v sústave jam produkčného charakteru – objekt 39 na Triblavine (obr. 2: 3-7). Spomedzi nich horná časť zásobnice s dvomi presekávanými rebromi pri rozšírenom ústí a dvomi typmi nefunkčných ušík na valcovitom hrdle (obr. 2: 5) spolu s fragmentom zásobnice z objektu 10/75 vo Vajnorochoch (obr. 3: 1), pôsobia medzi ostatnými exemplármi obzvlášť cudzorodo. Práve tieto dva nálezy vyvolávajú opodstatnené úvahy o hrnčiarke inšpirovanej pôvodnými predlohami, alebo dokonca o keramike dovezenej z juhovýchodu. Prvky ako zvislá dvojica presekávaných rebier na valcovitom hrdle, ani spôsob úpravy povrchu nemá v domácom prostredí žiadne paralely. Relatívne malé, alebo „slepé“ nefunkčné uška sa vyskytujú iba sporadicky aj na centrálnom území basarabského komplexu. Jedna z analógií (obr. 2: 2) pochádza z horného povodia Marošu a našla sa v súbore spolu s pomerne starobyľou keramikou, ktorá reprezentuje predbasarabský stupeň (Ciugudeanu 1976, obr. 6: 6; Vulpe 1986, obr. 10: 5-11).⁵ Ten zodpovedá približne aj časovému zaradeniu spomínanej nádoby z Wildonu a zo Százhalombatty. Jedna z ďalších podobných nádob sa našla na území, na ktorom je zachytená kultúra Babadag (III. stupeň) a zaujímavosťou je, že ryhy na okraji ústia má vyplnené bielou inkrustáciou (Irimia 1974, obr. 12: 5). Podobne stvárnené plastické prvky na hrdle (obr. 2:1) sa našli na viacerých basarabských sídliskách (Gumă 1993, tab. 56: 18, 64: 1-3, 9, 11, 15, 87: 24, 88: 24; Medović 1978, tab. 77: 4-6, 78: 1, 79: 2). Na pohrebisku vo Vajuge-Pesaku v nálezových celkoch vystupujú analogické hrnce v sprievode klasicky zdobených tenkostenných basarabských nádob (Popović/Vukmanović 1998, tab. 9: 1, 14: 1, 24: 2-3, 25: 3), pričom rovnako ako tenkostenná keramika sa do hrobov deponovali už zámerne porozbierané.

V basarabskom kultúrnom komplexe sa tento typ kuchynskej keramiky používal počas celého jeho trvania, počnúc typom Gornea-Kalakača, resp. predbasarabským stupňom až do konca III. stupňa podľa členenia, ktoré vypracoval M. Gumă (1993, s. 275 a n., obr. 10). Potvrdzujú to stratigrafické pozorovania na sídliskách ako napríklad na eponymnej lokalite Gornea. V sídliskovom prostredí, a to nielen v centre basarabského územia, ale i v jeho okrajových – samostatných skupinách sú paralely k exemplárom z bratislavských sídlisk veľmi početné. Kvadraticky zosilnené a ryhované ústie sa sporadicky uplatnilo aj na amforovitých vázach s predĺženým hrdlom a nízko posadeným maximálnym vydutím. Okrem spomínaného pohrebiska vo Vajuge – Pesaku sa našli napríklad aj na mohylníku v Gogošu (Berciu/Comşa 1956, obr. 144, 156: 1). Na chronologicky mladšom eponymnom pohrebisku vo Ferigile sú zastúpené iba v chronologicky najstarších hroboch (tzv. inventáre typu 1 a 2 Ferigile-juh), ktoré A. Vulpe kladie do druhej poloviny 7. stor. (Vulpe 1967, tab. 11: 6, 12: 1-2, 6; 1990, 124-126, tab. 59A, B).

V severovýchodoalpskej halštatskej oblasti ako vyplýva z datovania sídliskových objektov na Triblavine a vo Vajnorochoch s ich používaním možno počítať od začiatku vývoja kalenderberskej kultúry až do jej mladohalštatského stupňa. Avšak

v porovnaní so začiatčnou fázou starohalštatského stupňa sa zdá, že počet kuchynskej basarabskej keramiky v nasledujúcich fázach na Triblavine postupne ubúda. Dokladom o prežívaní do mladohalštatského obdobia je sprievodná keramika dvoch hrncov z polozemnice 18 na Triblavine, predovšetkým misovitá nádoba s okrúhlymi zvnútra pretláčanými vypuklinami na maximálnom vydutí, miniatúrna flašovitá nádoba s výrazne odsadeným a stlačeným telom a v neposlednom rade nádoba s plynulou esovitou profiláciou tela s predĺženým hrdlom a nízko posadeným vydutím. Naďalej ostáva pomerne frekventovaná vo Vajnorochoch, a to v objektoch sústredených okolo riečneho ramena (Studeníková 1984, obr. 19: 1, 24: 6-8, 13, 16, 26: 8).

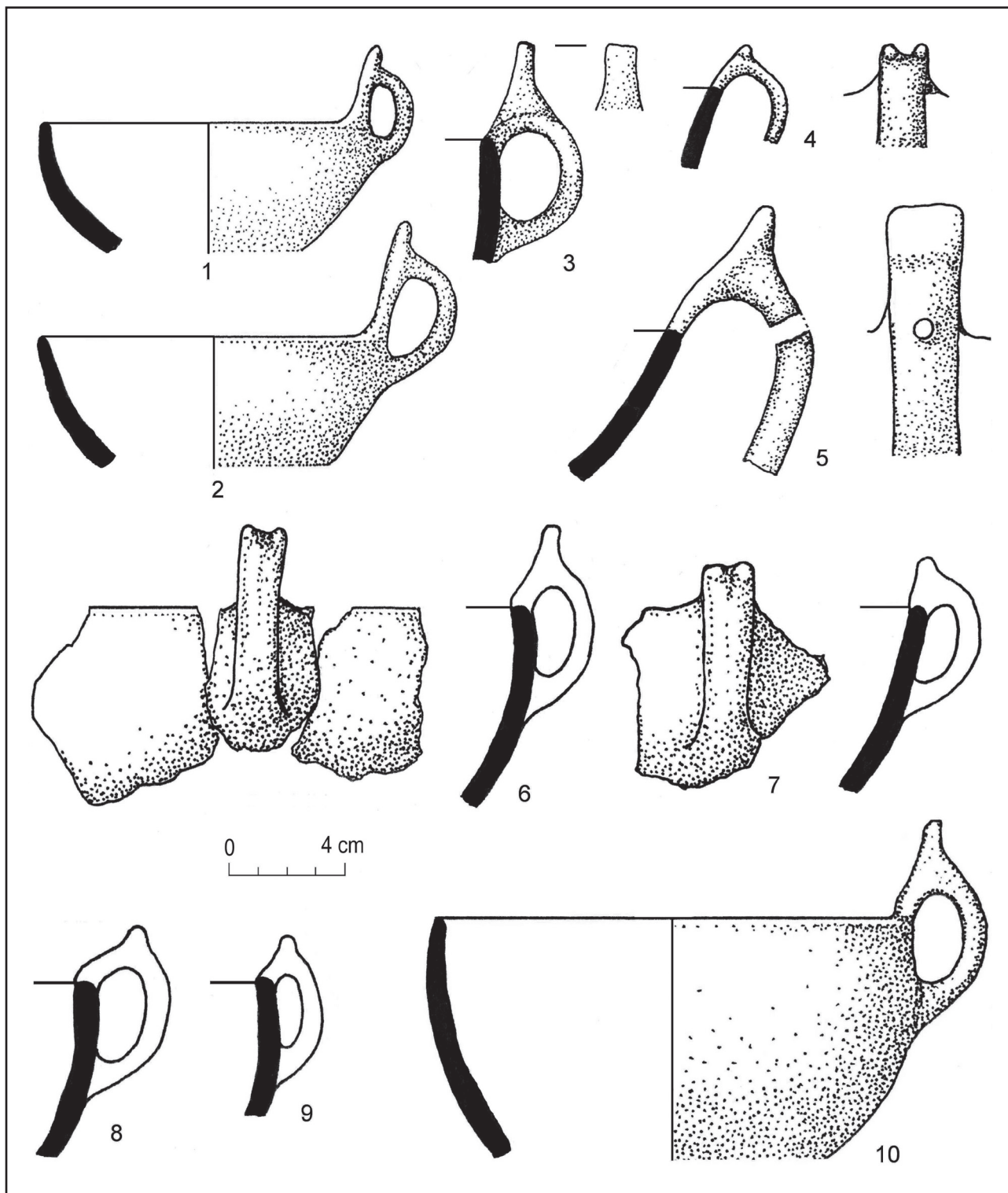
Rekonštruovateľný priemer ústia „basaraboidných“ hrncov/zásobníc dosahuje zväčša vyše 30 cm. Na niektorých fragmentoch s výrazne kvadraticky zosilneným okrajom ústia sa po celom jeho vnútornom obvode (vrátane hrdla) zachovalo plošné prekrytie smolovitým náterom takmer čierneho sfarbenia. Svojím zložením a sfarbením pripomína povrchovú úpravu situlovitých nádob, ktoré sa našli v hrobchoch pod mohylami. Uplatnenie tejto úpravy na keramike s nedomáciami koreňmi bolo azda výsledkom lokálneho pretvorenia cudzej keramiky pre potreby praktického použitia.

Ak porovnáme mapu rozšírenia klasicky zdobenej – stolovacej basarabskej keramiky, často s bielou inkrustáciou vo včolkovaných výzdobných prvkoch z východoalpskej halštatskej oblasti (Metzner-Nebelsick 1992, mapa 3; Eibner 2001, mapa 1-2) so situovaním lokalít s nálezmi menej nápadnej „kuchynskej“ keramiky, zdá sa, že až na výnimky, predbežne vykazuje jasnú koncentráciu v severovýchodoalpskej oblasti. Obidve skupiny pritom museli byť výsledkom procesov rovnakého charakteru v rámci predpokladaných vzájomných interakcií a teda aj prenikať tými istými cestami smerom na sever. Zlomky tenkostennej basarabskej keramiky s lešteným povrchom a včolkovanými výzdobnými prvkami s bielou inkrustáciou okrem už zmapovaných (Metzner-Nebelsick 1992, 370, mapa 5) sa v sprievode džbánu s horizontálne žliabkovaním tela (obr. 1: 7-8) našli v rozoranej mohyle v Janíkoch-Dolných Janíkoch (pozri vyššie). Tento objav podoprel predpoklad, že nielen v mohylách patriacich k centrálnym sídliskám, či hradiskám, ale aj na lokalite v naddunajskom priestore bez priamej väzby na centrá sa prejavili priame impulzy z basarabského komplexu. V podobe uvoľňovania prísneho geometrického štýlu prostredníctvom maľovaných špirál a špirálovitých háčikov sa ostatne vplyv basarabskej ornamentiky prejavil v naddunajskej časti na keramike z mohýl (Pichlerová 1969, tab. 13: 1, 20: 4-5; Studeníková 1995, obr. 7: 2). Z novších nálezov možno spomenúť vnútornú a vonkajšiu výzdobu misiek na nôžke maľovanými špirálovitými háčikmi a predovšetkým roztvorenú misku na vysokej valcovitej nôžke s guľatým medzičlánkom, s maľovanými výzdobnými prvkami na červenom podklade bez dna, ktoré pochádzajú z porušenej mohyly I v Bielom Kostole pri Trnave (Urminský 2001, 86-87, obr. 4). Misa bez dna je po formálnej stránke porovnateľná s misami na kónickej dutej nôžke s diskovitým medzičlánkom z mohyly I v Nových Košariskách (Pichlerová 1969, tab. 8: 1, 9: 1-2). Na rozdiel od nich má exemplár z Bieleho Kostola bližšiu analógiu v hrobe 151 v Este-Casa di Ricovero (Chiecco Bianchi/ Calzavara Capuis 1985, tab. 52: 5). Ten je dobre datovaný sponami typickými pre horizont Este II-neskorý podľa O.- H. Freya (1969, 24, 41, obr. 21). Napokon, ale nie v poslednom rade, je dôležité uviesť, že pre misu bez dna z Bieleho Kostola existujú ďalšie dve paralely. Našli sa vo výbave mohyly III na pohrebisku v Basarabi a taktiež nemajú dna, ale chýba im aj medzičlánok na nôžke. Na jednej z nich je okrem špirálovitej výzdoby basarabského štýlu aplikovaná figurálna výzdoba s antropomorfnými (zápasníci) a zoomorfnými (koníky) figúrami (Dumitrescu 1968, obr. 25: 8; 29: 2; 31). C. Metzner-Nebelsick zaradila exempláre z Basarabi podľa ich tvaru a chýbajúceho dna medzi hlinené podstavce, ktorých centrum výskytu sa rysuje v basarabskom kultúrnom prostredí (Metzner-Nebelsick 1992, 366).

Iným svedectvom pre existenciu vzájomných kontaktov medzi „vedúcimi“ predstaviteľmi naddunajských halštatských komunit s centrami basarabského kultúrneho komplexu je kvadratické železné prelamané kovanie s príslušným krúžkom na spodnej strane z mohyly IV v Janíkoch (Studeníková 2005, 76-77, obr. 1: 1). Najbližšiu analógiu má totiž až na mohylníku v Balta Verde, poloha „Glod“, a to v hrobe muža vybaveného bojovým nožom („mahairou“), kopijou a so železným mečom (Berciu/Comşa 1956, obr. 100: 1-2, 101: 1). Okrem neho existujú iba dva exempláre. Tie sa našli ešte v geograficky a kultúrne vzdialenejšom glasinackom Podilijaku, v kostrovom hrobe ktorý obsahoval rovnaký typ bojového noža s rukoväťou ukončenou v tvare T (Čović 1959, 76, tab. 8: 1, 6-7). Tieto nože vykazujú koncentráciu na basarabskom území (Vulpe 1990, 74-79, tab. 39A) a v glasinackej skupine sa považuje za cudzí prvok. Regionálne signifikantný prejav „identity“ basarabského muža – bojovníka tkvie práve v kombinácii bojového noža a hrotu kopije. Prelamané kvadratické kovanie s krúžkom pripojeným na spodnej strane z Janíkov môžeme považovať tiež za basarabský produkt. V rámci redistribučných mechanizmov, ktorých charakter nepoznáme, sa dostal do vlastníctva predstaviteľa miestnej „elity“. Typologicky porovnateľné kvadratické kovania vyhotovené z bronzu s výzdobou na povrchu sa zistili síce aj na makedónskych pohrebiskách, ale neraz tiež v hrobchoch žien. C. Metzner-Nebelsick tento typ výrobkov zaradila k ozdobným prevliečkam remeňov kónského postroja typu C, kde patria aj bronzové krížové prevliečky menších rozmerov, ale konkrétne exempláre typu C/III kvôli ich kombinácii aj sečnými zbraňami v hrobchoch, považuje za súčasť opasku (Metzner-Nebelsick 2002, 333-334, obr. 154).

Napokon na tomto mieste je potrebné spomenúť ešte ďalšie neobvyklé keramické prvky. Ide o spodnú časť hrubostennej nádoby so zdrsneným „slamovaným“ povrchom a hornú časť tela vysokej nádoby s neobvykle úzkym okrajom a guľatým telom, ktoré sa našli už v spomínanom objekte 39 na Triblavine. Zdrsnenie, ale iného druhu je aj na tele fragmentu hrnca s perforáciou z vajnorského objektu 6/72 (obr. 1:5). Medzi keramickými výrobkami

kalenderberskej kultúry je zdrsňovanie povrchu neznáme a tektonika tela nádoby nezodpovedá halštatským formám. Zdrsňovanie slamovaním sa objavuje v staršej fáze sídliska v Mahale a v neskorogávsko-holihradskom komplexe (Krušelnýčka 1979, 82, obr. 2: 2-3). Obzvlášť rozšírená bola takáto úprava na hrubostenných nádobách, vrátane perforovaných, v tarnobrzseskej a vo vysokej kultúre. Zdrsnený povrch má aj jeden fragment perforovaného hrnca s kvadraticky zosilneným okrajom z východoslovenskej Dúbravky, ktorý sa našiel v sídliskovej vrstve (Miroššayová 2006, 199, obr. 5: 10). Dospieť

Obr. 4 – 1-2 Bernolákovo – Triblavina, obj. 24; 4-5 obj. 58; 6-10 obj. 12; 3 Bratislava-Vajnory, zber

k hodnovernejším záverom pri určení pôvodu povrchového zdršňovania možno až po objavení nových nálezov, či už z kalendarberského územia alebo z juhovýchodného Slovenska.

Nie všetky typy kuchynskej keramiky basaraboidného charakteru museli preniknúť do bratislavského regiónu iba dobre dokumentovanou trasou prebiehajúcou pozdĺž východných alpských výbežkov. Predovšetkým tie dva fragmenty z vajnorského sídliska, ktoré mali aj perforáciu. Nie je vylúčené, že sú odrazom nepretržite prebiehajúcich interakcií s východom cez územie juhovýchodného Slovenska. Keramika z basarabského kultúrneho komplexu totiž našla uplatnenie nielen v naddunajskej časti východoalpskej halštatskej oblasti. Jej prítomnosť je čoraz očividnejšia aj na juhovýchodnom Slovensku, ako to vyplýva z najnovších publikácií E. Miroššayovej, ktorá poukázala na dôležitú trasu vedúcu Potisím a následne na sever až do juhovýchodného Poľska (Miroššayová 2010, 522, obr. 4, s ďalšou lit.).

Kónické misy so zvislými rebami

V porušených zásypových vrstvách sídliskových objektov v západnej časti osídleného areálu Triblaviny sa našiel fragment kónickej misy s dovnútra vtiahnutým okrajom. Neobvyklé na tomto chronologicky a kultúrne široko používanom keramickom výrobku sú tri zvislé, na vrchole zahrotené rebrá, vystupujúce ponad okraj ústia a umiestnené vedľa seba (obr. 3: 6). Priame analógie vo východoalštatskej oblasti nie sú známe.⁶ Plastické prvky na kónických misách s vtiahnutým okrajom (pologulaté a jazykovité výčnelky, niektoré so zvislými otvormi) v skupinách východoalpskej oblasti sa plastické prvky sa obvykle aplikovali na maximálnom vydatí, alebo tesne pod ním. Druhá misa z lokality má menej výrazne ponad okraj vystupujúce rebrá a sú usporiadané jednotlivo. Pochádza z objektu 16, ktorý mal pravidelný kvadratický pôdorys, zvýšenú „lavicu“ pozdĺž južnej steny a kolové jamky na dne. Kvôli malým rozmerom (236 x 230 cm, hĺ. 110 cm) nemohol plniť funkciu obydlia. Odlišnú funkciu podporuje aj nález nezvyčajného hlineného výrobku, ktorý mal ihlancovitý tvar, usprostred so zvislým, kvadratickým otvorom v strede (výška 50-56 cm, základňa 30 x 28 cm, hrúbka stien do 6 cm, otvor do 24 cm). Jeho spodná časť bola porušená. Stál v popolovitej vrstve, ktorá bola premiešaná s drobnými uhlíkmi, zlomkami sekundárne prepálenej, obojstranne tvarovanej mazanice (z klenby pece?). Z výplne objektu pochádza keramika, ktorá má typické rysy pokročilého starohalštatského stupňa. Ďalšie misy sa našli v objektoch 13 (obr. 3: 5) a 37, pričom z obidvoch pochádzajú aj basarabské črepy (napr. obr. 3: 2, 4). Na základe typológie sprievodnej keramiky sa zaraďujú do rovnakej sídliskovej fázy ako objekt 16.

Aplikácie zvislých rebier s hrotitým ukončením na kónických miskách sa vyskytujú, i keď menšom počte opätovne na basarabskom území a vo východoeurópskych skupinách. P. Medović fragmenty podobných mís zo sídliskových vrstiev v Židovare, Vašici a v Hajdukove-Pereši začlenil medzi keramiku typickú pre horizont Bosut IIIc (Medović 1978, 36, tab. 95: 8, 96: 1, 4). R. Vasić ich považuje za charakteristickú náplň bosutskej III. fázy (Vasić 1987, 545, obr. 32: 9). Jedna z uvedených mís je na okraji ústia medzi rebami ozdobená vzázkom krátkych zvislých žliabkov. Z výplne sídliskovej jamy na rumunskej lokalite Aiud okrem zdobenej basarabskej keramiky pochádza taktiež jeden fragment misy s vodorovným hranením okraja a jedným zvislým rebom (Ciugudeanu 1976, 9, obr. 4). Misa s prečnievajúcimi rebami a so zvislým žliabkovaním okraja ústia sa našla aj v hrobe 11 na moldavskom pohrebisku Šalište (Vulpe 1986, obr. 18: 21). Menej výrazné zvislé rebrá pri okraji ústia sú aj na misách s dovnútra vtiahnutým, vodorovne hraneným okrajom a s bohatou basarabskou výzdobou, ktoré sa našli v hrobe bojovníka (č.16) vo Vajuge – Pesaku, datovaného oblúkovitou bimetalickou sponou Gabrovcovho typu 5c (Popović/Vukmanović 1998, 84, tab. 17: 2, 4- 6). Na sídlisku v Terni – Lysej stráži sa našli tiež dve misy s rebami (zvislé a šikmé) prečnievajúcimi ponad okraj a v materiáli východného Slovenska sú celkom neobvyklé, ale majú iba východoeurópske paralely (Budinský-Krička/Mirošayová 1992, 54, tab. 7: 6, 19). Na tomto sídlisku sa však objavili aj také keramické výrobky, ktoré poukazujú na kontakty s kalenderberským územím (fragment mesiacovitého idolu, hrnček na kónickej nôžke). V prípade aplikácie zvislých rebier na misách môžeme za súčasného stavu bádania uvažovať o prípadnom ovplyvnení z prostredia basarabského kultúrneho komplexu.

Hrnčeky a šálky s uškami s platničkou na vrchole

O východných a juhovýchodných analógiách päťhranného ucha džbánku z objektu 11 na Triblavine bola zmienka vyššie. Okrem neho sa na oboch sídliskách z východnej časti bratislavského regiónu našli fragmenty šálok a hrnčekov, tvar ušíek ktorých vyvoláva otázky súvisiace s pôvodom. Samotné umiestnenie ucha na nádobe a jeho tvar majú často chronologický význam. Väčšina kalenderberských šálok, hrnčekov, ako i džbánkov typologicky vyrastá z domácich predlôh obdobia mladých a neskorých popolnicových polí a týka sa to aj samotného tvaru ušíek. Medzi tie môžeme zaradiť napríklad ušká s trojuholníkovitým ukončením, ktoré sú umiestnené najmä na rozhraní hrdla a tela, prípadne prečnievajú ponad okraj ústia vysokých nádob. Uplatnili sa už v skupinách neskorých popolnicových polí v stredodunajskej a juhopanónskej oblasti, ale i v skupine Fűzesabony-Mezőcsát (Patek 1968, tab. 17: 19, 87: 4, 9, 104: 14; Vinski-Gasparini 1973, tab. 115: 11, 117: 1; Ríhovský 1982, tab. 8: C9, 17: 1, 11, 18: 7).

Od mladohalštatského obdobia niektoré prečnievajúce ušká sú ukončené v podobe dvoch gombíkovitých alebo zahrotených výčnelkov, prípadne majú vrchol strechovite zalomený (Kemenczei 1977, obr. 6: 2, 4; Paulík 1956, tab. 13: 11; Bujna/Romsauer 1984, tab. 3: 1; Patek 1993, obr. 86: 9; Dušek/Dušek 1995, tab. 36: 12; Pichlerová 1998, obr. 1: 5-6; Molnár/Farkas 2010, obr. 18: 2; a i.). V skupinách východoalpskej halštatskej kultúry je táto tendencia pomerne dobre datovaná aj sprievodnými kovovými výrobkami s vysokou vypovedacou hodnotou v hrobových celkoch (napr. Fekete 1985, 60, obr. 5: 1-3). Obecne sa ich rozšírenie môže synchronizovať s 3. fázou sulmtalskej skupiny podľa C. Dobiata (1980, s. 170), v ktorej sú zmeny tvaru ukončenia úch oveľa výraznejšie. Fragmenty nádob s takto stvárnenými uškami sa v troch sídliskových objektoch na Triblavine (37, 56, 57) našli v sprievode typických mladohalštatských keramických výrobkov. V prechodnej fáze k neskorej dobe halštatskej vo východoalpskej oblasti sa výčnelky na uškách predlžujú alebo pretvárajú do rôznych, často až bizarných zoomorfných či florálnych podôb (Jerem 1986, tab. 3; Romsauer 1993, 18, tab. 3: 4, 5: 4, 6: 18, 12: 19; a i.). Mimoriadna oblúba ušíek s rôznymi nadstavcami v neskorohalštatskom a včasolátenskom období našla široké uplatnenie aj mimo územia halštatskej kultúry. Patria k nim početné nálezy z územia východného Slovenska, ktoré E. Mirošayová presvedčivo klasifikovala ako prejav vplyvu zo západu a juhozápadu (1992, obr. 3: 1, 5-6, 8, 10; 1999, 164, tab. 2: 6, 3: 2, 4, 7).

V rámci tohto príspevku by bolo však dôležitejšie pokúsiť sa o vyriešenie otázky pôvodu tých šálok/hrnčekov, ktoré majú ušká vysoko prečnievajúce ponad okraj ústia a na vrchole sú predĺžené o nadstavce obdĺžnikovitého tvaru. Samotný tvar šálok, na ktorých boli aplikované v bratislavskom regióne, sa nedá vždy jednoznačne rekonštruovať. Väčšinou medzi nimi prevládajú jednoduché kónické vyššie hrnčeky, alebo široko roztvorené kónické šálky so zaoblenými stenami. Na

Triblavine sa niekoľko exemplárov spolu s ďalšími mladohalštatskými typmi (obr. 4: 6-10) našlo vo vrchnej, sekundárnej zásypovej vrstve jedného z najhlbších objektov (č. 12) kvadratického pôdorysu. Vyskytovali sa zhruba do hĺbky 20 cm od zachyteného pôdorysu. Okrem atypických keramických zlomkov z tejto zásypovej vrstvy pochádza fragment kónickej misky s dovnútra vtiahnutým okrajom s okrúhlymi vypuklinami po obvode vydutia a časť kónickej misky so vtiahnutým ústím, s výrazne odsadeným okrajom a s plytkými šikmými žliabkami na silne stlačenom tele. Obidva typy mís predstavujú keramickú náplň mladohalštatského obdobia, resp. jeho záver. Na samotnom sídlisku reprezentujú záverečnú – 3. fázu osídlenia. Chronologické postavenie týchto typov mís je fixované tiež kovovými výrobkami z domov na smolenickom Molpíre (Dušek/Dušek 1984, tab. 55: 8; 1995, tab. 5: 12), medzi ktorými nechýba ani bronzový prelamovaný chránič hrotu (kopije) s paralelami v alföldskej skupine, skupine Ciumbud a v severopričernomorskom skýtskom prostredí. Medzi fragmentmi je ojedinelá šálka s platničkovitým nadstavcom a s otvorom v hornej tretine z objektu 58 (obr. 4: 5). Zo zásypu toho istého objektu pochádza aj fragment mladohalštatskej šálky s uškom mierne presahujúcim okraj ústia a dvomi gombíkovitými výčnelkami (obr. 4: 4). Vzhľadom na prítomnosť starohalštatských foriem (zlomky hrnčekov a mesiacovitých idolov s kalenderberskou výzdobou), ako aj keramiky zo začiatku mladohalštatskej fázy osídlenia je datovanie tohto objektu nanajvyš problematické. Existencia dvoch fáz zásypových vrstiev pri jeho odkrývaní sa nezachytila. Predpoklad, že mladohalštatské formy sa do výplne mohli dostať až sekundárne sa tak nepodarilo preukázať. Na druhej strane je nanajvyš zaujímavé, že aj objektu 24 pochádzajú dva fragmenty kónickej roztvorených šálok s platničkovitými nadstavcami na vrchole ušíek (obr. 4: 1-2). Tie vystupujú takmer kolmo ponad okraj a korenia tesne pod ústím šálok. Sprievodný keramický materiál, vrátane fragmentov mesiacovitého idolu s plastickou výzdobou má charakteristické rysy, ktoré reprezentujú staršiu fázu kalenderberskej kultúry, a to nielen v bratislavskej oblasti. Fragment kónického hrnčeka s takýmto uškom, ktorý sa našiel pri zbere z profilu porušeného objektu vo Vajnorochoch (obr. 4: 2) sa nedá bližšie chronologicky zaradiť.⁷

Šálky s rôzne tvarovanými nadstavcami nad uchami v horákovskej kultúre sa objavujú až v jej neskorom stupni (Podborský 1970, 93). Ojedinele sa vysoká kónická šálka výrazným nadstavcom na vrchole ucha sa vyskytla v neskorobasarabských súvislostiach (Berciu/Comşa 1956, obr. 165: 1). O ich prežívaní do neskorohalštatského obdobia v skupine Ciumbud vypovedajú nálezy kónických šálok z hrobov v Cipău (Vasiliev 1980, 68-69, tab. 8: 6, 8). Porovnateľné ušká, ale na exemplároch nádob s odlišnou profiláciou tela možno spomenúť taktiež z mohyly 14 v Kušťanoviciach (Böhm/Jankovich 1936, tab. 18: 2/4) a z niektorých ďalších zakarpatských lokalít (Popovič 2006, obr. 21: 3). Obecne sa v prípade nálezov v podkarpatskej oblasti uvažuje o ovplyvnení z prostredia osídleného skýtskymi skupinami.

Otázky súvisiace s pôvodnou oblasťou rozšírenia platničkovitých nadstavcov na uškách je v tomto štádiu výskumu potrebné ponechať otvorené. Ako sme uviedli, časť ich sprievodnej keramiky zo sídliska v Triblavine umožňuje síce datovanie do mladšej fázy starohalštatského obdobia, ale nechýbajú ani v neskorších súvislostiach. V porovnaní so súčasným datovaním uvedených východných paralel sa jednoznačne ukazuje, že v bratislavskej oblasti by mali byť staršie. O možnosti ich vzniku v domácom kalenderberskom prostredí súběžne s nástupom tendencie vytvárania hrotitých a gombíkovitých výstupkov na uškách šálok, alebo dokonca skôr, je predbežne predčasné uvažovať už aj kvôli skutočnosti, že chýbajú na iných kalenderberských lokalitách. Na druhej strane nemožno zo zreteľa opustiť ani možnosť určitého ovplyvnenia z prostredia halštatských skupín na území južných a stredných Čiech. Výrazné prevýšenie ušíek a ich zahrotenie na vrchole, ale aj aplikácia platničiek sú známe najmä z bylanskej kultúry, a to nielen na tenkostenných profilovaných šálkach, ale aj na kónických hrnčekoch. D. Koutecký nádoby s platničkami na uškách, ktoré sú v nejednom prípade datované kovovými výrobkami s vysokou vypovedacou hodnotou, zaradil do svojho stupňa H C3 (Koutecký 2001, 767). Určitou podporou úvah o prípadnom západnom podnete pri vytvorení platničkovitých nadstavcov by mohli byť dva keramické výrobky z objektu 12 na Triblavine. Ide o menšiu tanierovitú misku s oblúkovite von prehnutým okrajom a misu so stupňovite upravenými stenami. Obidva typy nádob prenikli zrejme cez južnú Moravu do prilahlých častí kalenderberského sídelného územia. Triblavina je najvýchodnejším bodom výskytu týchto mís západnej proveniencie. Súčasne dokladajú spolu s niektorými kovovými výrobkami dlhotrvajúce väzby smerom na západ, vyvrcholenie ktorých nastalo okolo prelomu 7. a 6. storočia pred Kr. preberaním niektorých súčastí odevu.

Záver

V príspevku sme sa zamerali predovšetkým na tie prejavy nadregionálnych kontaktov so skupinami sídliačimi vo východo a juhovýchodoeurópskych oblastiach, ktoré sa odrazili v rámci keramiky z nížinných sídlisk v bratislavskom regióne. Ich sprievodné nálezy jednoznačne preukázali, že s ich prítomnosťou musíme počítať bezpečne už od začiatku vývoja kalenderberskej kultúry a tiež, že niektoré cudzie tvary sa používali až do jej záverečnej fázy. Uvedené nálezy jasne vypovedajú o tom, že už v procese kryštalizácie kalenderberskej kultúry v jej naddunajskej časti spolupôsobili viaceré zložky.

Okrem domáceho kultúrneho podložia, vrátane severného sliezskeho zásahu a ovplyvnenia zo západu (v podobe červeno-čiernej farebnej kombinácie) do sformovania keramickej náplne zasiahli podnety z východu (perforovaná keramika) a ešte výraznejšie tie, ktoré vyžarovali z basarabského kultúrneho komplexu. Výroba v ruke robenej keramiky v praveku sa vo všeobecnosti považuje za záležitosť žien a dievčat. Ale umožňujú nám pertraktované keramické výrobky uvažovať o prítomnosti a aktívnej účasti „cudziniiek“ pri ich výrobe na kalenderberských nížinných sídliskách? I keď treba spomenúť, že veľká časť obydľí s nedomácimi typmi keramiky na obidvoch sídliskách obsahovala súčasne aj praslenu a závažia. Doteraz vypracovávané modely nadregionálnych kontaktov počítajú pri ich realizácii predovšetkým s aktérmi spomedzi „elit“ mužského pohlavia. O účasti žien v týchto procesoch sa uvažuje nanajvyš ako o forme zvláštného – exkluzívneho daru.

V období celkovej stabilizácie hospodárskych a politických pomerov a maximálneho rozvoja kalenderberskej kultúry v naddunajskom priestore sa popri pretrvávajúcich východných a juhovýchodných vplyvoch zintenzívnili aj interakcie s juhovýchodoalpskou a azda aj severoitalskou oblasťou a nechýbajú ani doklady o kontaktoch so Solnou komorou. Prejavili v podobe prítomnosti predmetov prestížneho charakteru najmä na sídliskách,⁸ ale zároveň zasiahli aj do keramickej tvorby. Presvedčivé doklady pochádzajú nielen zo smolenického Molpíra, z výbavy hrobov pod chronologicky mladšími mohylami, ale taktiež z východnej a severnej hraničnej zóny kalenderberského osídlenia (Stegmann-Rajtár 2002; König 2003). V prípade výbavy mohýl môžeme spomenúť napríklad amforovité nádoby z porušenej mohyly III v Janíkoch- Dolných Janíkoch (Pichlerová 1977, obr. 3: 1-2, 4: 1-2). Tie majú svoje paralely na štajerskom mohylníku v Kleinkleine, a to v hrobových celkoch Grellwald 47 a Wiesenkaisertumulus 1, ktoré patria podľa C. Dobiata do 3. fázy mohylníka (Dobiat 1980, 73, tab. 84: 4, 96: 4).

Hlavné trasy šírenia podnetov a tovaru z juhu cez halštatské skupiny v Transdanubii a zo západu podunajským spojmom sa dajú v hrubých obysoch zmapovať, pričom sa už vypracované mapy rozšírenia výrobkov neustále zahusťujú novými lokalitami. Pravdepodobne severojužnou trasou prenikali najintenzívnejšie podnety vyžarujúce z basarabského sveta aj na územie bratislavskej križovatky dvoch hlavných európskych cestných spojov. Napokon, ako sa ukázalo, v dobe halštatskej sa naďalej mohla využívať aj tá diaľková trasa, ktorou na konci doby bronzovej prenikla na juhozápadné Slovensko skupina Fűzesabony – Mezőcsát a ktorá sa na východe križovala s cestným spojmom vedúcim Potisím ďalej na sever. Na existujúce doklady o spätnom pôsobení zo západnej a juhozápadnej časti Karpatskej kotliny na východné Slovensko upozornila E. Miroššayová (1999), ale tie sa dajú synchronizovať až so záverom mladohalštatského resp. až s neskorohalštatským obdobím. Z hľadiska vypovedacej hodnoty predstavuje klasický príklad spätnej väzby hrob dievčaťa/dieťaťa z Budešti – Finațe. Tá bola vybavená nádobou, ktorá pripomína ešte basarabské vysoké vázy (Marinescu 1984, 48, 68, obr. 3), ale podobné sa vyskytujú aj na východnom Slovensku. Na hrobovom celku je pozoruhodný vek pochovanej osoby v spojení so súpravou bronzových záveskov apotropajného charakteru. Okrem závesného nákončia v miniatúrnom vyhotovení s prelamanou výzdobou, pripomínajúcou ešte výzdobné motívy „kimerských“ bronzov, súčasťou súpravy je aj kombinovaný závesok s vtáčimi protómami. Jeho proveniencia jednoznačne poukazuje na medzipriestor, ktorý sa nachádza medzi Potisím a juhozápadným Slovenskom, teda na predpokladanej trase z východu. Pôvod v neskorých popolnicových poliach alebo dokonca v halštatskej kultúre na území Zadunajska, alebo v severovýchodoalpskej oblasti majú tri bronzové krúžky s vnútornou prelamanou výzdobou v podobe kríža v kombinácii s trojuholníkmi. Vzájomné kontakty medzi kalenderberskou kultúrou a východnými, či juhovýchodnými skupinami sa pravdepodobne neustále udržiavali a ako osvedčené sa prejavovali rôznymi podobami. Nakoniec dlhodobé väzby v niektorých fázach vývoja mohli mať okrem priamych a sprostredkovaných kontaktov aj podobu neustálej infiltrácie východných elementov. Zaiste nie je náhoda, že veľká časť bronzových hrotov šípov z vnútorného areálu smolenického Molpíra, ale tiež z neobývaného priestoru za opevnením (nepubl.), má svoje analógie práve na vyššie spomínaných sedmohradských pohrebiskách (Hellmuth 2006, 197, obr. 7-8). Priamy vojenský zásah bol azda cielene nasmerovaný na najbohatšie centrum kalenderberskej kultúry, ale zároveň zapríčinil aj úplný zánik centrálneho uzla komunikačných spojov nad Dunajom a jeho bezprostredného okolia.

POZNÁMKY

- ¹ Napríklad neskorohalštatské typy spôn zo severnej časti stredného Považia s početnými paralelami v Poľsku a i.
- ² Halštatské sídlisko je situované v k. ú. Bernolákova. Iba severný okraj plochy (za okrajom bývalej „Obory“ K. Esterházyho) sa dotýka k. ú. Chorvátskeho Grobu. Do Bernolákova patrí aj mohylník za juhovýchodným okrajom sídliska, ktorý je v literatúre omylom uvádzaný ako Chorvátsky Grob (Pichlerová 1967, 29, obr. 20).
- ³ Pôvodné pričlenenie lokality do katastra Ivanky pri Dunaji (Studeníková 1984) sa opieralo o prvotnú mylnú lokalizáciu (Kraskovská, L. 1974: Sídlisko z doby halštatskej a rímskej v Ivanke pri Dunaji. Zbor. SNM 64, Hist. 10, 85-119).
- ⁴ Nepublikovaný nález z objektu, ktorý preskúmali M. Musilová a B. Lesák v r. 1995 a v ktorom sa praktizovali obrady spojené s tzv. kalenderberskou trojicou.
- ⁵ A. Vulpe vyslovil domnienku, že by mohlo ísť o depot keramiky(!), podobného charakteru ako v Deji a Iernute (Vulpe 1986, 51).
- ⁶ Z presnejšie nestratifikovateľnej vrstvy v priestore stredného hradu v Devíne (výskum J. Eisnera) pochádza jeden fragment okraja kónickej misy s ulomeným zvislým rebrom na ústí. Zvislé výčnelky, ale pod okrajom ústia má misa zo Stillfriedu (Hellerschmidt 2006, tab. 69: 1).
- ⁷ Zber V. Turčana v blízkosti záchranného výskumu L. Kraskovskej.
- ⁸ O.i. sa v súkromných zbierkach vyskytujú kovové predmety juhovýchodoalpskej a juhovýchodnej proveniencie. Spomedzi nich na tomto mieste je potrebné upozorniť zvlášť na súčasť cudzieho ženského kroja, ale i na železný ražeň s rukoväťou romboidného tvaru s krúžkom, tordovanou spodnou časťou, ktorá je ozdobená ornitomorfnými protómami (rkp. pripravovaný do tlače).

LITERATÚRA

- BÁRTA 1955 – J. Bárta: Chvalovská jaskyňa a piliňské jaskynné pohrebiská v Juhoslovenskom krase. Slov. Arch. 3, 1955, s.110-121.
- BAXA 1990 – P. Baxa: Vplyv Dunaja na osídlenie historického jadra Bratislavy v praveku. Štud. Zvesti AŮ SAV 26, s. 129-143.
- BERCIU/ COMȘA 1956 – D. Berciu/ E. Comșa: Săpăturile arheologice de la Balta Verde și Gogoșu (1949 și 1950). Mat. și Cerc. Arh. 2, s. 252-489.
- BÖHM/ JANKOVICH 1936 – J. Böhm/J. Jankovich: Skythové na Podkarpatské Rusi. Mohylové pohřebiště v Kuštanovicích. Praha.

- BUDINSKÝ-KRIČKA/ MIROŠŠAYOVÁ 1992 – V. Budinský-Krička/ E. Miroššayová: Ternă – Lysá Stráž – sídlisko z neskorej doby bronzovej a halštatskej.(Pokus o chronologické a kultúrne určenie). Slov. Arch. 40, s. 47-76.
- BUJNA/ ROMSAUER 1984 – J. Bujna/ P. Romsauer: Halštatské sídlisko v Hostiach. Slov. Arch. 32, s. 431- 452.
- CIUGUDEANU 1976 – H. Ciugudeanu: Cultura Basarabi pe teritoriul județului Alba. Apulum 14, s. 9-22.
- CZOPEK 2003 – S. Czopek: Między Południem a Wschodem – importy i naśladownictwa w materiałach grupy tarnobrzeskiej. In: J. Gancarski (Red.), Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach polskich. Krosno, s. 215-238.
- ČIŽMÁŘ/ PARMA 2006 – M. Čižmář/ D. Parma: K předlaténskému osídlení Starého Hradiska. In: Vita Archaeologica. Sborník Vita Vokolka. Hradec Králové – Pardubice, s. 191 – 202.
- ČOVIĆ 1959 – B. Čović: Rezultati revizionog iskapanja tumula glasičkog tipa. Glasnik Zemaljskog Muz. Sarajevo 14, s. 53-86.
- DARAGAN 2004 – M. N. Daragan: Periodisierung und Chronologie der Siedlung Žabotin. Eurasia Antiqua 10, s. 55-146.
- DEMETEROVÁ 1983 – S. Demeterová: Žiarové hroby a objekty z neskorej doby bronzovej a zo začiatku staršej doby železnej v Zemplínskych Kopčanoch. Štud. Zvesti AŮ SAV 20, s. 113-123.
- DOBIAT 1980 – C. Dobiat: Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik. Schild von Steier, Beiheft 1. Graz.
- DUBOVSKAJA 1997 – O. R. Dubovskaja: Zur ethnischen und kulturellen Einordnung der „Novočerkassk-Gruppe“. Eurasia Antiqua 3, s. 277-319.
- DUMITRESCU 1968 – V. Dumitrescu: La nécropole tumulaire du premier âge du fer de Basarabi (dép. de Dolj, Oltenie). Dacia 12, s. 177-260.
- DUŠEK/ DUŠEK 1984 – M. Dušek/ S. Dušek: Smolenice – Molpír. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit. I. Materialia Archaeol. Slovaca. Nitra.
- DUŠEK/ DUŠEK 1995 – M. Dušek/ S. Dušek: Smolenice – Molpír. Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit. II. Materialia Archaeol. Slovaca. Nitra.
- DZIĘGIELEWSKI/ GODLEWSKI 2009 – K. Dziegielewski/ P. Godlewski: Wschodnie oddziaływania kulturowe na terytorium zachodniej Małopolski we wczesnej epoce żelaza – źródła i interpretacje. In: Tarnobrzeska kultura łużycka – źródła i interpretacje. Rzeszów, s. 191-225.
- EIBNER 2001 – A. Eibner: Der Donau-Drave-Save Raum im Spiegel gegenseitiger Einflußnahme und Kommunikation in der frühen Eisenzeit. Zentralorte entlang der „Argonautenstraße“. In: A. Lippert (Hrsg.), Die Drau-, Mur- und Raab-Region im 1. vorchristlichen Jahrtausend. UPA 78, Bonn, s. 181-190.
- FEKETE 1985 – M. Fekete: Rettungsgrabung früheisenzeitlicher Hügelgräber in Vaskeresztes (Vorbericht). Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae 37, s. 33-78.
- FREY 1969 – O.- H. Frey: Die Entstehung der Situlenkunst. Studien zur figürlich verzierten Toreutik von Este. Röm.-Germ. Forsch. 31, Berlin.
- GOLEC 2003 – M. Golec: Těšetice-Kyjovice VI. Horákovská kultura v těšetickém mikroregionu. Brno.
- GRIEBL 2004 – M. Griehl: Die Siedlung der Hallstattkultur von Göttlesbrunn, Niederösterreich. Wien.
- GUMĂ 1993 – M. Gumă: Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României. București.
- HELLERSCHMID, I. 2006: Die urnenfelder-/hallstattzeitliche Wallanlage von Stillfried an der March. Mitt. Präh. Komm. 63, Wien.
- HELLMUTH 2006 – A. Hellmuth: Smolenice-Molpír im Licht skythischer Angriffe auf die hallstattzeitlichen Siedlungen nördlich und südlich der Mährischen Pforte. Slov. Arch. 54, s. 191-208.
- CHIECCO BIANCHI/CALZAVARA CAPUIS 1985/ A. M. Chiecco Bianchi – L. Calzavara Capuis: Este I. Monumenti Antichi, Seria Monografica II. Roma.
- CHYTRÁČEK/ CHVOJKA/MICHÁLEK 2008 – M. Chytráček/ O. Chvojka/ J. Michálek: Das Kultareal bei Nemějice in Südostböhmen und die religiöse Symbolik in der Urnenfelder- und Hallstattzeit. In: Ch. Eggl – P. Trebsche – I. Balzer – J. Fries-Knoblach – J. K. Koch – H. Nortmann – J. Wiethold (Hrsg.), Ritus und Religion in der Eisenzeit. BUFM 49. Langenweissbach, s. 97-106.
- IRIMIA 1974 – M. Irimia: Cercetările arheologice de la Rasova – Malul Roșu. Raport preliminar. Pontica 7, s. 75-137.
- JEREM 1986 – E. Jerem: Bemerkungen zur Siedlungsgeschichte der Späthallstatt- und Frühlatènezeit im Ostalpenraum. (Veränderungen in der Siedlungsstruktur: archäologische und paläoökologische Aspekte). In: Hallstatt Kolloquium Veszprém 1984. Mitt. Arch. Inst. Ungar. Akad., Beiheft 3, Budapest, s. 107-118.
- KAŠUBA 2007 – M. Kašuba: Zur Entstehung der Basarabi-Kultur in Osteuropa. In: Scripta Prehistorica in Honorem Biba Teržan. Situla 44, Ljubljana, s. 369-380.
- KEMENCZEI 1970 – T. Kemenczei: A Kyjatice kultúra Észak-Magyarországon. Hermann Ottó Múz. Évk. 9, s. 18-78.
- KEMENCZEI 1977 – T. Kemenczei: Hallstattzeitliche Funde aus der Donaukniesegend. Folia Arch. 28, s. 67-90.
- KEMENCZEI 1988 – T. Kemenczei: Koravaskori leletek Dél-Borsodban. Herman Ottó Múz. Évk. 25-26, s. 91-105.
- KEMENCZEI 1989 – T. Kemenczei: Koravaskori sírletek az Alföldről az őskori gyűjteményben. Folia Arch. 40, s. 55-74.
- KŁOSIŃSKA 2005 – E. Kłosińska: Na południowo-wschodnich peryferiach popielnicowego świata – sytuacja kulturowa i osadnicza w młodszej epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza w dorzeczu Huczwy i górnego Bugu. In: Problemy kultury wysoczej. Rzeszów, s. 161-192.
- KOUTECKÝ 2001 – D. Koutecký: Jaroslav Böhm, Jan Filip a bylanská kultura. Arch. Rozhledy 53, s. 763-768.
- KÖNIG 2003 – T. König: Halštatský objekt z Pustých Úlan. Zbor. SNM 97, Arch. 13, s. 93-118.
- KRAMER 2009 – M. Kramer: Fremdformen der Urnenfelderzeit in der Steiermark. In: G. Ilon (Ed.), ΜΩΜΟΣ VI. Őskoros kutatók VI. Ősszejövetele. Szombathely, s. 213-222.
- KRUŠEĽNYCKA 1976 – L. I. Krušeľnycka: Pivnične Prikarpatťa i Zahidna Volyň za doby ranňoho zaliza. Kijiv.
- KRUŠEĽNYCKA 1979 – L. I. Krušeľnycka: Studien zur Besiedlung der Ukrainischen Karpaten und des Karpatenvorlandes zu Beginn der Eisenzeit. Acta Arch. Carpathica 19, s. 73-96.
- LESÁK/ MUSILOVÁ/ HOŠŠO 1997 – B. Lesák/ M. Musilová/ J. Hoššo: Archeologický výskum v historickom jadre Bratislavy. In: AVANS v roku 1995, Nitra, s. 124-128.
- MARINESCU 1984 – G. Marinescu: Die jüngere Hallstattzeit in Nordostsiebenbürgen. Dacia 28, s. 47- 83.
- MEDOVIĆ 1978 – P. Medović: Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskem Podunavlju. Beograd.

- MELJUKOVA 1979 – A. I. Meljukova: Skifija i frakijskij mir. Moskva.
- METZNER-NEBELSICK 1992 – C. Metzner-Nebelsick: Gefäße mit basaraboider Ornamentik aus Frög. In: A. Lippert – K. Spindler (Hrsg.), Festschr. z. 50jährigen Bestehen d. Instituts für Ur- und Frühgesch. der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck. UPA 8, Bonn, s. 349-383.
- METZNER-NEBELSICK 2002 – C. Metzner-Nebelsick: Der „Thrako-Kimmerische“ Formenkreis aus Sicht der Urnenfelder- und Hallstattzeit im südöstlichen Pannonien. Vorgeschichtliche Forsch. 23. Rahden/Westf.
- MIROŠŠAYOVÁ 1992 – E. Miroššayová: Osídlenie Spiša v dobe halštatskej. In: Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami. Rzeszów, s. 133-138.
- MIROŠŠAYOVÁ 1999 – E. Miroššayová: Einflüsse der Hallstattkultur in der Ostslowakei. In: E. Jerem – I. Poroszlai (Ed.), *Archaeology of the Bronze and Iron Age*. Archaeolingua 9. Budapest, s.157-166.
- MIROŠŠAYOVÁ 2006 – E. Miroššayová: Príspevok k problematike výskytu keramiky s perforovanými okrajmi v severnom Potisí. In: *Vita Archaeologica*. Sborník Víta Vokolka. Hradec Králové – Pardubice, s. 191–202.
- MIROŠŠAYOVÁ 2010 – E. Miroššayová: Kontakty medzi severným Potisím a územím juhovýchodného Poľska. In: *Transkarpackie kontakty kulturowe w epoce kamienia, brązu i wczesnej epoce żelaza*. Krosno, s. 513-527.
- MOLNÁR/ FARKAS 2010 – A. Molnár/ Cs. Farkas: Hallstattzeitlicher Tonaltar aus Vát. Angaben zu den „Kultgegenständen“ der Osthallstattkultur. *Acta Arch. Acad. Scien. Hungaricae* 61, s. 107–143.
- MOSKWA 1976 – K. Moskwa: Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce. Rzeszów.
- NEBELSICK 1997 – L. D. Nebelsick: Die Kalenderberggruppe der Hallstattzeit am Nordostalpenrand. In: L. D. Nebelsick – A. Eibner – E. Lauermann – J.-W. Neugebauer (Hrsg.), *Hallstattkultur im Osten Österreichs*. St. Pölten, s. 9-128.
- PATEK 1968 – E. Patek: Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. Budapest.
- PATEK 1993 – E. Patek: Westungarn in der Hallstattzeit. Weinheim.
- PAULÍK 1956 – J. Paulík: Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej. *Slov. Arch.* 4, s. 177- 212.
- PICHLEROVÁ 1967 – M. Pichlerová: K otázke geografického vymedzenia oblasti východoalpských kniežacích mohýl na strednom Dunaji. *Sbor. SNM* 61, *Hist.* 7, s. 3-36.
- PICHLEROVÁ 1969 – M. Pichlerová: Nové Košariská. Kniežacie mohyly zo staršej doby železnej. Bratislava 1969.
- PICHLEROVÁ 1977 – M. Pichlerová: Mohyla v Janíkoch, okr. Dunajská Streda. (Príspevok k západoslovenskej skupine halštatskej kultúry). *Zbor. SNM* 71, *Hist.* 17, s. 15-34.
- PICHLEROVÁ 1998 – M. Pichlerová: Dva halštatské žiarové hroby v Brestovanoch, okr. Trnava. *Zbor. SNM* 92, *Arch.* 8, s. 69-74.
- PODBORSKÝ 1970 – V. Podborský: Jihomoravská halštatská sídlisť – I. *Sborník Prací Fil. Fak. Brno* 9, E 15, s. 7-102.
- POPOVIČ 2006 – I. Popovič: Zakarpattja za dobi rannjogo zaliza. Kraków-Lwów.
- POPOVIČ/ VUKMANOVIĆ 1998 – P. Popovič/ M. Vukmanović: Vajuga – Pesak. Nekropola starijeg gvozdenog doba. Đerdapske sveske, Posebna izdanja 3. Beograd.
- RANSEDER 2006 – Ch. Ranseder: Eine Siedlung der Hallstattkultur in Wien 10, Oberlaa. *Monografien der Stadtarchäologie Wien*, Bd. 2. Wien.
- ROMSAUER 1993 – P. Romsauer: Nové nálezy vekerzugskej skupiny z Nitry. *Slov. Arch.* 41, s. 5-39.
- ROMSAUER 1999 – P. Romsauer: Zur Westgrenze der Mezöcsát-Gruppe. In: E. Jerem – I. Poroszlai (Ed.), *Archaeology of the Bronze and Iron Age*. Archaeolingua 9. Budapest, s. 167- 176.
- ROMSAUER 2004 – P. Romsauer: Fragment kokily na odlievanie hrotov šípov skytskeho typu zo Smoleníc. In: J. Batora – V. Furmánek – L. Veliačik (Hrsg.), *Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen*. Festschrift f. Jozef Vladár z. 70. Geburtstag. Nitra, s. 401-412.
- ŘÍHOVSKÝ 1982 – J. Říhovský: Das Urnengräberfeld von Podolí. Brno.
- SMIRNOVA 1984 – G. I. Smirnova: O formirovanii pozdnečernoleskoj kultury na srednem Dnestre. *Arch. Sbornik (Leningrad)* 25, s. 43-60.
- SMIRNOVA 1985 – G. I. Smirnova: Osnovy chronologii predskifskich pamjatnikov jugo-zapada SSSR. *Sovetskaja Arch.* 4, s. 33-53.
- SMOLNIK 1994 – R. Smolnik: Der Burgstallkogel bei Kleinklein II. Die Keramik der vorgeschichtlichen Siedlung. *Veröff. Vorgesch. Marburg*, Bd. 9. Marburg.
- STEGMANN-RAJTÁR 2002 – S. Stegmann-Rajtár: Früheisenzeitliche Fernverbindungen entlang dem Ostalpenrand. In: A. Lang – V. Salač (Hrsg.), *Fernkontakte in der Eisenzeit. Konferenz Liblice 2000*. Praha, s. 254-269.
- STEGMANN-RAJTÁR 2005 – S. Stegmann-Rajtár: Smolence-Molpír. In: H. Beck – D. Geuenich – H. Steuer (Hrsg.), *RGA* 29, Berlin – New York, s. 146-156.
- STUDENÍKOVÁ 1984 – E. Studeníková: Studne z doby halštatskej v Ivanke pri Dunaji. *Zbor. SNM* 78, *Hist.* 26, s. 49-99.
- STUDENÍKOVÁ 1986 – E. Studeníková: Ostkarpatische Einflüsse im Material hallstattzeitlicher Siedlungen in der Südwestslowakei. In: *Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbargebieten*. Nitra, s. 201-207.
- STUDENÍKOVÁ 1995 – E. Studeníková: Halštatská mohyla II v Janíkoch, okr. Dunajská Streda (predbežné výsledky výskumu). *Zbor. SNM* 89, *Arch.* 5, s. 49-75.
- STUDENÍKOVÁ 2005 – E. Studeníková: Kalenderberská kultúra na juhozápadnom Slovensku a juhovýchodná Európa. In: E. Studeníková (Hrsg.), *Južné vplyvy a ich odraz v kultúrnom vývoji mladšieho praveku na strednom Dunaji*. *Studia Arch. et Mediaevalia VII*. Bratislava, s. 73-94.
- STUDENÍKOVÁ 2007 – E. Studeníková: Fragment einer hallstattzeitlichen eisernen Sichel aus der Bratislavaer Region. *Musaica* 25, s. 45-71.
- STUDENÍKOVÁ 2011 – E. Studeníková: Oblasť Bratislavy v staršej dobe železnej (750-480/450 pred Kr.). In: *Dejiny Bratislavy. I. diel (v tlači)*.
- ŠTEFANOVIČOVÁ 1974 – T. Štefanovičová: Mladohalštatské sídlisko na Bratislavskom hrade. *Zbor. SNM* 68, *Hist.* 14, s. 45-53.
- URBAN 1995 – O. H. Urban: Keltische Höhsiedlungen an der mittleren Donau vom Linzer Becken bis zur Porta Hungarica 2. *Der Braunsberg*. *Linzer Archäol. Forsch.* 23. Linz.
- URMINSKÝ 2001 – J. Urminský: Halštatské mohylové pohrebisko v Bielom Kostole. *Sbor. Prací Fil. Fak. Brno, Studia Minora M* 6, s. 77-91.

- VASIĆ 1987 – R. Vasić: Srednjopodunavska regija. Bosutska grupa. In: Praistorija Jugoslavenskih Zemalja. V. Železno doba. Sarajevo, s. 536-567.
- VASILIEV 1980 – V. Vasiliev: Sciții Agatârși pe teritoriul României. Cluj-Napoca.
- VENCL 1978 – S. Vencl: Soubor neobvyklé keramiky z jeskyně Kody v Tetíně, okr. Beroun. Arch. Rozhledy 30, 1978, s. 535-546.
- VINSKI-GASPARINI 1973 – K. Vinski-Gasparini: Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj. Zadar.
- VOKOLEK 2002 – V. Vokolek: Neobvyklá keramika z Křepenic. In: J. Neustupný (Ed.), Archeologie nenalézaného. Sborník přátel, kolegů a žáků k životnímu jubileu S. Vencla. Plzeň – Praha, s. 286-290.
- VULPE 1967 – A. Vulpe: Necropola hallstattiană de la Ferigile. București.
- VULPE 1986 – A. Vulpe: Zur Entstehung der geto-dakischen Zivilisation. Die Basarabikultur. Dacia 30, s. 49-90.
- VULPE 1990 – A. Vulpe: Die Kurzschwerter, Dolche und Streitmesser der Hallstattzeit in Rumänien. PBF VI/9, München.

KERAMIK FREMDER HERKUNFT IN SIEDLUNGEN DER KALENDERBERGER KULTUR

ETELA STUDENÍKOVÁ

Im vorliegenden Beitrag werden diejenigen keramischen Erzeugnisse aus Siedlungen in der Bratislavaer Region analysiert, die mit ihrer Provenienz auf die Gebiete östlich des Karpatenbeckens und auf das Territorium des Basarabi-Komplexes verweisen. Die Keramik mit Bezug zu hallstattzeitlichen Kulturen, die westlich und nördlich des Kalenderberger Gebietes nördlich der Donau verbreitet waren, genauso wie auch keramische Formen mit Parallelen auf oststeirischem Gebiet, werden an einer anderen Stelle analysiert. Es handelt sich um zwei Gruppen von Töpfen, die Einzugsrandschalen und die Henkelgefäße mit plattenförmigen Ansätzen am Oberteil des Henkels. In einer großen Menge, im Vergleich zu den anderen Kalenderberger Siedlungen, sind sie in den Flachlandsiedlungen von Bratislava-Vajnory und Triblavina bei Bernolákovo (vgl. Anm. Nr. 2 und 3) vertreten. Diese Fundstellen bildeten im Nordosten das Umfeld einer (vermutlich befestigten) Höhensiedlung auf dem Bratislavaer Burghügel. Zusammen mit Ansiedlungen in der ursprünglichen Vorburg haben sie aus ihrer günstigen Lage an einer Kreuzung von zwei mitteleuropäischen Kommunikationsrouten – der nord-südlichen und der Donaustraße – zweifellos viele Vorteile gezogen.

Perforierte Töpfe

Unter dem Rand dieser Gefäße ist von der Innenseite aus eine Reihe aus Durchstichen appliziert. Man kann unter ihnen drei Varianten unterscheiden. Bei der ersten Variante ist die Perforation unmittelbar unter dem Rand der schräg getupften Mündung angewandt und die Gefäße besitzen einen S-profilierten Körper; zu dieser Gruppe zählt anhand der Gefäßtektonik und der Oberflächenbehandlung auch ein Fragment mit getupfter Rippe unter dem Rand (Abb. 1: 1, 5) und ein anderes Fragment mit einer Rippe unter dem Rand (Abb. 1: 2). Die zweite Variante trägt schräge kurze Einkerbungen am äußeren Rand der ausladenden und horizontal abgeschnittener Mündung und unter dem Hals befinden sich zungenförmige Griffe mit Dellen dazwischen (Abb. 3: 1). Die dritte Variante, genauso wie auch die zweite, ist in der Bratislavaer Region bloß durch ein einziges Fragment vertreten. Der Mündungsrand mit schrägen Einkerbungen ist quadratisch verdickt und am Hals-/Bauchumbruch befindet sich ein gekerbtes Band (Abb. 1: 4).

Die Zahl der Fundstellen mit dem Vorkommen von perforierten Töpfen im nordostalpinen Hallstattgebiet und in der Südostslowakei ist im Vergleich zu ihrer ursprünglichen Veröffentlichung (Studeníková 1986) ein wenig angewachsen (Miroššayová 2006). Neuere Funde stammen aus der Kalenderberger Siedlung in Wien – Oberlaa (Ranseder 2006). Die Keramik mit Perforation unter dem Mündungsrand ist auch an süd- und mittelmährischen sowie böhmischen Fundstellen vorgekommen (Vokolek 2002; Golec 2003; Čizmář – Parma 2006; Chytráček – Chvojka – Michálek 2009). Die Begleitkeramik aus dem Objekt 11 in Triblavina macht es möglich, das erste Vorkommen von diesem osteuropäischen Keramiktyp bereits in die Frühhallstattzeit zu datieren (8. Jahrhundert v. Chr.). Diese Art von Perforation war jedoch beinahe bis zum Entwicklungsschluss der Kalenderberger Kultur in Gebrauch, wie es aus der Analyse der Keramik aus anderen Objekten hervorgeht. Eine breite Anwendung fanden die perforierten Töpfe (in kleinerem Maße auch die Einzugsrandschalen) bei den spätbronzezeitlichen und vorkythischen Gruppen im oberen und mittleren Dnjestr-Gebiet, am oberen Pruth und im anliegenden Steppengebiet (Krušelnycka 1976; Smirnova 1984; Dubovskaja 1997 u.a.). Bei deren Ausbreitung in Richtung Westen und Nordwesten bis nach Klein- und Großpolen, nicht nur durch die Tarnobrzeg-Gruppe, wo die perforierte Keramik in jüngeren Phasen sogar „heimisch“ wurde (Czopek 2003), aber vor allem durch die Vsock-Gruppe (Moskwa 1976), konnten die beiden deutlichen Durchdringungen von östlichen – nordpontischen – Elementen ins Gebiet nördlich der Karpaten eine gewisse Rolle gespielt haben. Vonseiten der Gruppen der Lausitzer Kultur nördlich der Karpaten ist es trotz gewissen Bindungen zu den nordostalpinen Gruppen der Hallstatt-Kultur nicht bewiesen, dass sich die Idee der perforierten Töpfe in die Bratislavaer Region aus dem Norden durch die Waagstraße ausbreiten konnte. Die perforierten Töpfe blieben weiterhin Teile des keramischen Inventars der Gruppen der Steppen- und Waldsteppenregion im breiteren nordpontischen Raum während der skythischen Periode. Der Vermittlungsraum für das Kalenderberger Gebiet war die Südostslowakei, genauer gesagt das Gebiet nördlich des Theißknies. Die primären Impulse hingen vermutlich mit dem Durchdringen der Füzésabony-Mezőcsát-Gruppe in die Südwestslowakei zusammen. Gewisse Form der gegenseitigen Kontakte zwischen der Ost- und Südwestslowakei hat vermutlich auch später überdauert.

Töpfe mit Parallelen im Basarabi-Komplex

Es gibt noch eine andere Gruppe von Töpfen, die sich von den heimischen Kalenderberger Formen unterscheiden. An erster Stelle unter ihnen stehen zwei interessante Exemplare, die unterhalb des verdickten Mündungsrandes mit Perforation versehen sind. Das erste Fragment aus der Siedlungsschicht in Bratislava-Vajnory (Abb. 1: 4), mit teilweise unvollständiger Perforation, quadratisch verdicktem, schräg gekerbtem Rand und geschweiftem, von dem Körper durch eine gekerbte Rippe abgetrenntem Hals, findet seine Parallelen unter der sogenannten Küchenkeramik auf dem Basarabi-Gebiet. Das andere Fragment (Abb. 1: 3) mit hohem geschweiftem Hals und gerade abgeschnittenem Mündungsrand aus dem Objekt 6/72 (Bratislava-Vajnory) findet, was die Gefäßtektonik betrifft, ebenfalls Parallelen in den Basarabi-Siedlungen. Bemerkenswert ist, dass die Perforation im Zentralgebiet dieses Kulturkomplexes anhand des publizierten Fundmaterials nicht appliziert wurde. Auf Töpfen, die typologisch der Basarabi-Küchenkeramik entsprechen findet man eine solche Kombination nur in der späten

Černoles-Kultur am mittleren Dnjestr und auf dem rechten Ufer des mittleren Dnjepr (Žabotin II), d. h. in Gruppen mit örtlicher perforierter Keramik. Töpfe mit mehrfachen, gekerbten und getupften horizontalen und in kleinerem Maße auch vertikalen Leisten auf dem beinahe zylindrischen Hals, oft mit quadratisch verdicktem Mündungsrand, fand man in mehreren Objekten innerhalb der beiden behandelten Siedlungen. In der Bratislavaer Region erscheinen neben der typischen Keramik mit Basarabi-Verzierung auch Fragmente von Töpfen mit mehr oder weniger quadratisch verdicktem und quer gekerbtem Mündungsrand, wie diejenigen auf Braunsberg bei Hainburg (Urban 1995). In dem historischen Stadtzentrum von Bratislava (Františkánske-Platz 2) entdeckte man sie in althallstattzeitlichem Kontext. Einige wenige Exemplare erschienen auch in den Kalenderberger Siedlungen in Burgenland und Niederösterreich (Ranseder 2006, mit dem Verzeichnis). Man fand sie auch in zwei Häusern auf dem Burgwall Molpír in Smolenice. Sporadische Belege aus Transdanubien und der Steiermark wurden unlängst von M. Kramer (2009) veröffentlicht. Ähnlich geformte Mündungsrande an Töpfen der Horákov-Kultur wurden von V. Podborský (1970) als eine selbständige Gruppe im Rahmen der Späthallstattzeit ausgesondert. In der Siedlung Triblavina sind diese Töpfe in allen Siedlungsphasen vertreten und in der Siedlung in Vajnory konzentrieren sie sich vor allem in denjenigen Erdhütten, die sich in unmittelbarer Nähe eines toten Flussarms (Donau) befanden. Einige Exemplare, vor allem der Hals mit funktionslosen gekerbten Henkeln aus dem Objekt 39 in Triblavina (Abb. 2: 5) und der Oberteil eines Topfs aus dem Objekt 10/75 in Vajnory (Abb. 3: 1), machen einen besonders fremdartigen Eindruck.

Bei einem Vergleich zwischen der Verbreitungskarte der Keramik mit typischer Basarabi-Verzierung im Ostalpengebiet (Metzner-Nebelsick 1992; Eibner 2001) und der Verbreitung der bisher bekannten „Küchentöpfe“ ist klar ersichtlich, dass die letzteren im nordostalpinen Hallstattgebiet konzentriert sind. Trotzdem sind die beiden Gruppen vermutlich auf dieselben Prozesse im Rahmen der vorausgesetzten gegenseitigen Interaktionen zurückzuführen.

Einzugsrandschalen mit vertikalen Rippen

Im Westteil des Siedlungsareals in Triblavina fand man ein Fragment einer Einzugsrandschale mit drei vertikalen, oben zugespitzten Rippen (Abb. 3: 6). Die Schalen mit weniger deutlichen und gegenständig angebrachten Rippen (Abb. 3: 5) wurden noch in drei weiteren Objekten im Rahmen dieser Siedlung gefunden. Die Applikation von vertikalen Rippen mit zugespitztem Ende auf Einzugsrandschalen registriert man wieder in Gruppen des Basarabi-Komplexes, oft in Kombination mit Küchenkeramik, beziehungsweise mit dünnwandigen verzierten Gefäßen (Medović 1978; Ciugudeanu 1976; Vulpe 1986; Gumä 1993). Im Kalenderberger Bereich sind sie vorerst vereinzelt und in der Ostslowakei fand man sie ebenfalls nur an einer einzigen Fundstelle (Budinský-Krička – Miroššayová 1992). Die Annahme über ihre mögliche ost- oder südosteuropäische Herkunft scheint beim heutigen Kenntnisstand am wahrscheinlichsten.

Henkelgefäße

Aus den beiden behandelten Siedlungen im Ostteil der Bratislavaer Region stammen Fragmente von Tassen und Bechern, deren Henkel ebenfalls einige Fragen hinsichtlich der Herkunft dieser Gefäße aufwerfen. In anderen Kalenderberger Siedlungen sind sie nicht vertreten, genauso wie die obengenannte Variante der Einzugsrandschalen. Es handelt sich um Tassen oder Becher mit Henkeln, die hoch über den Mündungsrand gezogen und im Oberteil mit plattenförmigen Ansätzen versehen sind. Die eigentliche Form der Tassen, an denen diese Henkel in der behandelten Region angebracht waren, kann nicht immer rekonstruiert werden. Meistens handelt es sich um einfache konische Formen, beziehungsweise Formen mit leicht abgerundeten Wänden. In Triblavina entdeckte man einige Typen (Abb. 4: 6-10) in der oberen Verfüllungsschicht des quadratischen Objektes 12 (bis zu einer Tiefe von 20 cm von dem erfassten Grundriss). Die Begleitkeramik aus dieser Schicht deutet auf eine Datierung ans Ende der jüngeren Hallstattzeit hin (d. h. in die letzte Siedlungsphase an dieser Fundstelle). Mit einer ähnlichen zeitlichen Einordnung kann man auch bei einem Hängegefäß mit plattenförmigem Ansatz über dem Henkel aus dem Objekt 58 rechnen, denn dieses Gefäß wurde zusammen mit einem Knopfhenkel gefunden, der für junghallstattzeitliche Fundverbände typisch ist (Abb. 4: 4-5). Fraglich ist auch die Datierung der Fragmente zweier halbkugeligen Tassen mit überrandständigen Henkeln aus dem Objekt 24 (Abb. 4: 1-2). Die anderen Keramikformen aus diesem Objekt stammen nämlich aus der älteren Hallstattzeit. In der Verfüllung der Erdhütte konnte man aber beim Freilegen keine späteren Eingriffe erfassen. Die Tendenz, die Oberteile der Henkel zu modifizieren erscheint im ganzen ostalpinen Hallstattgebiet erst im Laufe der Junghallstattzeit (Podborský 1970; Dobiak 1980; Fekete 1986; Jerem 1986; Romsauer 1993; Metzner-Nebelsick 2002 u. a.). Eine ähnliche Form der plattenförmigen Ansätze wie bei den Exemplaren aus Triblavina findet man in Transkarpatien auf dem Gebiet der sogenannten Kuštanovice-Gruppe (Popovič 2006) in späteren chronologischen Zusammenhängen. Auf der anderen Seite muss man deren häufiges Vorkommen in der Bylany-Kultur erwähnen. Auch deswegen sollte die Frage der Herkunft der plattenförmigen Ansätze in der Kalenderberger Kultur nördlich der Donau für offen gehalten werden.